

Slovenčina na cestách
(Učebnica didaktiky slovenčiny ako druhého jazyka)

Lujza Urbancová

Banská Bystrica 2019

Publikácia bola napísaná v rámci projektu KEGA č. 034UMB-4/2018 *Rozvoj komunikačnej kompetencie v slovenčine ako materinskom jazyku v komunitách Slovákov žijúcich v zahraničí*, vedúca projektu: Mgr. Lujza Urbancová, PhD.

Slovenčina na cestách

(Učebnica didaktiky slovenčiny ako druhého jazyka)

Lujza Urbancová

Katedra slovenského jazyka a komunikácie, Filozofická fakulta Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici

Recenzovali: prof. dr hab. Kazimierz Michalewski, Mgr. Anita Murgašová

© 2019 Mgr. Lujza Urbancová, PhD.

© 2019 Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici, Filozofická fakulta

Umiestnenie e-publikácie: <https://publikacie.umb.sk>

ISBN 978-80-557-1644-2 (tlačená publikácia)

ISBN 978-80-557-1653-4 (e-publikácia)

Úvod

Výučba slovenčiny ako cudzieho jazyka (alebo slovenčiny ako druhého jazyka) sa v súčasnej spoločnosti, charakterizovanej migráciou rôzneho druhu, stáva dôležitým okruhom činnosti. Ľudia prichádzajú na Slovensko a majú v pláne učiť sa slovenský jazyk, resp. pri pobyte na Slovensku vzniká potreba ovládať slovenčinu na istej úrovni. Na túto výzvu reaguje aj Filozofická fakulta Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, ktorá sa uchádza o záujem zahraničného študentstva ponukou študijného programu *slovenčina v lingvokultúrnej kompetencii zahraničných študentov*. V univerzitnom prostredí sa zvyšuje počet študentstva zo zahraničia prijatého na štúdium študijných programov realizovaných v slovenskom jazyku. S narastajúcim počtom študentstva, ktoré má záujem študovať slovenčinu ako cudzí jazyk, súvisí aj potreba kvalifikovaného zabezpečenia výučby. Taká istá potreba sa vzťahuje aj na mimouniverzitné prostredie, kde pozorujeme zvýšenie ponuky kurzov slovenčiny ako cudzieho jazyka. Ukazuje sa, že budúce učiteľstvo slovenčiny by počas svojej vysokoškolskej prípravy malo nadobudnúť aj didaktické poznatky o vyučovaní slovenčiny ako cudzieho jazyka, resp. druhého jazyka. Preto je do fakultnej študijnej ponuky zaradený výberový predmet *didaktika slovenského jazyka ako druhého jazyka*. Táto publikácia je pripravená pre záujemkyne i záujemcov o jeho absolvovanie. Prvá časť – 1. – 4. kapitola – formou učebnicového výkladu sprostredkúva vybrané časti obsahovej náplne predmetu. Dominuje v nej problematika vychádzajúca z aktuálnych lingvistických výskumov, ako je napríklad miesto spisovného jazyka

v rámci národného jazyka, skúmanie variet národného jazyka a hovorovej slovenčiny, jazykový obraz sveta, konceptualizácia mimojazykovej reality v jazyku či slovenský národný korpus.

Druhá časť učebnice je zameraná na špecifický didaktický produkt – mobilnú aplikáciu *Eska – zdokonaľ si slovenčinu v cudzine*. Ide o aplikáciu určenú pre mládež vo veku 10 – 15 rokov žijúcu v zahraničí, predovšetkým v krajinách, kde slovenčina nie je enklávnym jazykom (napríklad ako v Maďarsku, Rumunsku, Srbsku, Chorvátsku, Poľsku či na Ukrajine), ale diasporálnym jazykom (napríklad vo Veľkej Británii alebo Írsku). Mobilná aplikácia predstavuje originálny príspevok autorského kolektívu k rozvíjaniu komunikačnej kompetencie mladých ľudí, ktorí žijú mimo hraníc Slovenska, ich materinským jazykom je slovenčina, ale jej ovládanie sa pohybuje v rozmedzí úrovni A2 – C1. Sekundárnou cieľovou skupinou môžu byť ľudia učiaci sa slovenčinu ako druhý jazyk. Didaktický prístup zvolený pri štruktúrovaní lekcí v mobilnej aplikácii predstavuje nový pohľad na sprostredkovanie slovenčiny cieľovým skupinám. Preto v druhej časti učebnice vysvetľujeme podstatu uplatneného prístupu a ponúkame jeden z alternatívnych postupov využiteľných pri výučbe slovenčiny ako druhého jazyka, pretože hoci je mobilná aplikácia primárne určená na samostatné používanie učiacich sa, svoje uplatnenie nájde aj v inštitucionálnej výučbe. Dvojzložkové koncipovanie učebnice umožňuje jej využitie nielen pri didaktickej príprave na výučbu slovenčiny ako druhého jazyka (cudzieho jazyka), ale aj pri príprave na zdokonaľovanie slovenčiny tých používateľov, pre ktorých je prvým jazykom (materinským jazykom).

Používanie spojení slovenčina ako prvý jazyk a slovenčina ako druhý jazyk je v tejto učebnici motivované tým, že berieme do úvahy heterogénnosť skupiny majúcej slovenčinu ako materinský jazyk a s tým súvisí aj rôzna úroveň jej ovládania. Pre niekoho môže byť slovenčina materinským jazykom, ale v komunikácii je druhým jazykom, lebo ju ovláda menej ako jazyk krajiny, v ktorej žije. Pri používaní termínu *slovenčina ako materinský jazyk* alebo *slovenčina ako cudzí jazyk* vnímame predovšetkým identifikačnú rolu jazyka a vyjadrenie istej príslušnosti hovoriaceho. Použitím termínov *slovenčina ako prvý jazyk* alebo *slovenčina ako druhý jazyk* akcentujeme komunikačnú funkciu jazyka. Slovenčina môže byť pre niekoho materinským jazykom, ale v komunikácii je druhým jazykom. Chápeme, že takéto rozlišovanie neprispieva k zjednodušeniu, naopak, prináša nové termíny. Domnievame sa však, že pri práci s jazykom ako javom úzko spojeným s heterogénnou spoločnosťou je existencia rôznych kategórií a následne termínov nevyhnutná.

Banská Bystrica september 2019

Autorka

Obsah

1. Aký jazyk učíme alebo Variety národného jazyka vo výučbe slovenčiny ako druhého jazyka	7
2. Kulturémy vo výučbe druhého jazyka alebo Rozvoj sociolingválnych kompetencií pri výučbe druhého jazyka	19
3. Slovenčina v sociálnom kontexte	24
4. Slovenský národný korpus vo výučbe slovenčiny ako druhého jazyka	39
5. Slovenčina ako hereditárny jazyk	42
6. Mobilné učenie sa slovenčiny	46
7. Didaktický prístup zameraný na komunikačnú kompetenciu	48
8. <i>Esko</i> – mobilná aplikácia	52
9. Návrh práce s mobilnou aplikáciou <i>Esko</i> počas výučby	61
Zoznam bibliografických odkazov a literatúra	63
Bibliografická poznámka	68
Príloha	70

1. Aký jazyk učíme?

alebo Variety národného jazyka vo výučbe slovenčiny ako druhého jazyka

Získate odpovede na otázky:

Aká je stratifikácia slovenčiny?

Ako bežne komunikujú rodení hovoriaci?

V akej forme sa predovšetkým používa spisovná slovenčina?

Aká je úloha vyučujúcej (osoby) v súvislosti s výučbou variet národného jazyka?

Pri výučbe druhého alebo cudzieho jazyka sa neraz stretávame s otázkou, ako sa niečo povie v slovenčine, prípadne, či sa isté slovo v slovenčine používa. Predstavme si situáciu, že v skupine učiacich sa slovenčinu dostaneme otázku, či sa v slovenčine používa slovo *vodítko*. Pravdepodobne odpovieme, že áno, ale spisovný variant je *vôdzka*. Pochopiť, čo je pre istý jazykový kolektív, v tomto prípade slovenský, spisovný variant, resp. štandardný a subštandardný variant, je náročné, lebo to súvisí s teóriou jazykovej kultúry i s jazykovou politikou. Vysvetlenie rozdielu medzi tvarmi *v maile* a *v maili* a objasnenie ich miesta v komunikácii je náročné realizovať napríklad bez aplikovania pragmatiky. Ďalšia situácia: 4 vyučujúce slovenčiny dostanú otázku, či sa na Slovensku používa slovo *rinavý*. Odpovede môžu byť úplne opozitné v závislosti od pôvodu opýtaných. A ako by sme reagovali na otázku, či je vhodné pozdraviť sa *Dobrý. Dovi.*, prípadne *Majte sa.?* Svojho študenta som raz upozornila, že pozdrav *Majte sa.* nie je neutrálny. Bol prekvapený a reagoval otázkou: *Chcete mi*

povedať, že som pol roka na Slovensku a zdravím sa zle? A predstavme si jeho zmätenie, keď sa niektoré vyučujúce na konci hodiny pozdravia *Majte sa*. Ani rodené hovoriace netvorí jednotnú skupinu. Takýchto situácií by sme mohli uviesť veľa. Ak máme tendenciu vlastný idiolekt povýšiť na všeobecnejší kód zastupujúci používanie slovenčiny, môžeme jednoznačnou odpoveďou zmiast' pýtajúcu sa osobu. Ak nepoznáme isté slovo a ako autorita pre učiaceho sa skonštatujeme, že sa nepoužíva, môžeme ho uviesť do pomykova, keď ho bude v istej skupine počuť. Zároveň však vzniká otázka, do akej miery vysvetľovať stratifikáciu národného jazyka, ktorý variant sprostredkovať a aké postoje šíriť. Objavuje sa názor, že máme učiť tak, ako sa hovorí na ulici, čiže reálny vyjadrovací kód. Ak by sme mali zodpovedne a odborne charakterizovať tento kód, nedokážeme to urobiť. To, ako sa reálne komunikuje, je závislé od mnohých faktorov. Neraz učitelia sa chcú vedieť slangové výrazy, tie však neovláda ani vyučujúca osoba a okrem toho môže byť ich použitie mimo istej sociálnej skupiny nevhodné.

Skúmanie reči smeruje v interdisciplinárnom uchopení od výskumu homogénnych dát k poznávaniu predmetu záujmu v jeho mnohých modifikáciách. V súčasnej sociolingvistike nie je napríklad cieľom opísať presným súhrnom znakov komunikačný kód istého kolektívu, považuje sa to dokonca za nemožné. M. Krčmová (1988, s. 128) uviedla: „Obecný úzus typický pro určitou skupinu za určitých okolností sice existuje, těžko však můžeme mluvit o jednotném vyjadřování, jehož typické rysy by bylo možno taxativně udat, spíše dovedeme zachytit vyjadřovací tendence a říci, které z možných jazykových prostředků užívány nejsou: negativní charakteristika tu zastupuje obvyklejší

charakteristiku pozitívni.“ Zamyslime sa, aký dosah má súčasný stav lingvistickej reflexie na didaktiku slovenčiny ako druhého jazyka. V súčasnej odbornej situácii charakterizovanej rôznymi prístupmi k objektu výskumu a neraz protichodnými závermi – najmä pokiaľ ide o postojové a hodnotiace záležitosti – považujeme za nerealistické očakávať jednoznačné a jednotné impulzy z lingvistickej sféry. Nástup interdisciplinárnych výskumov znamená odklon od zovšeobecnení a príklon k individualite. Jazykový kolektív je súhrnom individualít a s našou metodologickou orientáciou nepovažujeme za vhodné kolektív homogenizovať. Na druhej strane, pri výučbe slovenčiny ako druhého jazyka potrebujeme istú oporu v tom, že vyučujeme živý a reálny dorozumievací kód.

Hľadáme teda odpoveď na otázku o tom, čo je referentom termínu „slovenčina“, resp. o varietách národného jazyka prítomných pri výučbe slovenčiny ako druhého jazyka. Naším cieľom je na základe poznania *Spoločného európskeho referenčného rámca pre jazyky* (2006), teoretických východísk stratifikácie národného jazyka, pozície spisovného jazyka medzi slovenskými hovoriacimi a výučbovej praxe inšpirovať k uvažovaniu o slovenčine (resp. o variete slovenčiny), ktorú učitelia sa slovenčinu ako druhý jazyk potrebujú. Čím viac skúmame jazyk, reč a rečový kolektív, tým častejšie prichádzame k záveru, že porozumenie je (zjednodušene konštatované) viazané na široký kontext istého kultúrneho spoločenstva. Keďže naše myslenie je odrazené v jazyku a v reči prostredníctvom konceptuálnych metafor, k dekodovaniu významu prispieva okrem odkrytia významu základných

jazykových jednotiek aj uplatnenie istých kultúrém, konkrétne kultúrnych faktov (porov. napr. Dolník, 2010a).

Zamyslíme sa nad tým, čo znamená komunikovať v slovenčine pre rodeného hovoriaceho a na základe toho vytvoríme „ponuku komunikačného kódu/komunikačných kódov“ pre učiacich sa aj ako druhý jazyk. V stratifikácii národného jazyka sa všeobecne vyčleňuje spisovný jazyk, štandardná varieta, subštandardná varieta, nárečie a jazyk umeleckej literatúry (porov. napr. Horecký, 1979, Sokolová – Slančová, 1994). M. Dudok (napr. 2013) však upozorňuje, že súčasťou národného jazyka by mohla byť enklávna slovenčina a diaspórna slovenčina. Čím je tvorený vyjadrovací kód rodených hovoriacich slovenským jazykom? Ovládajú všetky variety? Vyberajú si pri komunikácii zo všetkých variet národného jazyka? Čo ovplyvňuje ich výber? V štúdii *Skúmanie hovorovej slovenčiny* (Urbancová, 2015) uvádzame, že hovoriaci síce poznajú viaceré variety národného jazyka, ale pri hovorení dorozumievajú si vyberajú z dvoch variet – buď z v ich vnímaní spisovnej, teda prestížnejšej, tzv. plnej, v lingvistickom uchopení štandardnej variety alebo hovorovej slovenčiny, alebo z nespisovnej, teda menej prestížnej, tzv. neplnej, čiže subštandardnej variety.

Pri nazeraní na expedientsku skupinu považujeme za dôležité brať do úvahy sociálne významy variet národného jazyka. Postavenie spisovného jazyka je závislé od mnohých faktorov – historických či sociálnych –; na Slovensku je napríklad iné ako postavenie spisovného jazyka v krajinách bez inštitúcií zabezpečujúcich kodifikáciu jazyka. J. Dolník (2012) uvažuje o sociálnom

význame spisovnej slovenčiny¹ ako o zdroji jazykovej dokonalosti (Dolník, 2012, s. 61). Spisovný jazyk vníma ako jeden z prejavov „kultúrneho vzostupu spoločnosti, čo implikuje jeho prestížnosť v pomere k ďalším útvarom národného jazyka.“ (s. 62). Naše pozorovanie ukázalo, že komunikujúce osoby bežne považujú svoje vyjadrovanie za spisovné. Ak hodnotia svoj prejav, uvedú, že doma hovoria spisovne, zatiaľ čo niekto iný z rodiny používa dialekt. J. Dolník (s. 63) uvádza: „... vo verejnosti naďalej dominuje jej interpretácia [interpretácia spisovnej slovenčiny] v zmysle ‚spisovný jazyk ako meradlo kultúrnosti jeho nositeľov‘“. V metakomunikačnom kontexte sa preto stretávame s tým, že komunikanti označujú svoje vyjadrovanie ako spisovné alebo nárečové, pohybujú sa medzi týmito dvomi pólmi, najčastejšie u mladej generácie počujeme konštatovania o spisovnom vyjadrovaní aj v domácom prostredí. Potvrdzuje to závery o prestížnosti tejto variety. Odborne je v sociolingvistike používaný na označenie kódu bežnej hovorenej komunikácie termín hovorová slovenčina alebo zaužívanější termín štandardná slovenčina či štandardná varieta.

Pri každej z lingvistických rovín, konkrétne pri zvukovej, morfolologickej, lexikálnej a syntaktickej, by sme mohli nájsť tzv. plnú a neplnú realizáciu/verziu reči. Plná realizácia je v našom vnímaní hovorová slovenčina. Najvýstižnejšie je to možné dokumentovať na lexikálnej rovine – v plnej verzii sú používané slová považované hovoriacimi za spisovné (reálne sú tu napr. bohemizmy – *klud*, *prádlo*, čiže nespisovné slová). V neplnej verzii je bežné použitie subštandardnej lexiky. Plná

¹ „Výrazom sociálny význam spisovnej slovenčiny sa v tomto texte vyjadruje, ako interpretujú Slováci svoj spisovný jazyk so zreteľom na to, aké miesto mu prisúdili vo svojom národnom živote.“ (Dolník, 2012, s. 55).

verzia je taká, ktorá je považovaná za prestížnejšiu, čiže za spisovnú, zatiaľ čo neplná je vnímaná ako neregulovaná, resp. nenormovaná a má uvoľnenú podobu.

Pokračujme v pohľade na osobu komunikujúcu v slovenčine ako rodnom jazyku. J. Dolník (2010b, s. 143) píše o používateľovi jazyka: „... skonvencionalizovaná podriadenosť „jazykovej vrchnosti“ neustále aktualizuje potenciálne napätie medzi stavom „je“, ktorý v komunikácii prežíva ako normálny, a stavom „má byť“, ktorý sa mu z pozície mimokomunikačnej logiky pripomína.“ Vychádzajúc z uvedeného: máme tu stav „je“ a stav „má byť“. Stav „je“ pri osobách realizujúcich rečový prejav vo verejnom prostredí, v pracovnom prostredí a vo vzdelávacom prostredí by sme mohli vnímať ako hovorovú slovenčinu. Stav „je“ predstavuje také použitie jazyka, ktoré je komunikujúcou osobou považované za normálne. Dôvod, pre ktorý by sme mali venovať pozornosť hovorovej slovenčine popri spisovnej slovenčine pri výučbe slovenčiny ako druhého jazyka, by mohol vychádzať z konštatovania Jána Horeckého (1988, s. 17) v roku 1988 pri analýze českej jazykovej situácie: „... spisovná forma sa stáva knižným jazykom, kým nová vrstva [obecná čeština, bežne mluvená čeština, pozn. L. U.] sa stáva bežným jazykom, štandardným dorozumievacím prostriedkom.“ V našich podmienkach sa pracuje s termínom štandardná slovenčina a v súčasnosti aj hovorová slovenčina. Podnetné sú výsledky Galiny Neščimenkovej (1999) o komunikačných areáloch: areál vyšších komunikačných funkcií a areál každodennej komunikácie. Práve tieto termíny sa pre svoju viazanosť na komunikačný priestor ako jednoznačnú charakteristiku komunikačnej

situácie zdajú vhodné pri výučbe slovenčiny ako druhého jazyka, avšak pre ich neukotvenosť v našom odbornom priestore s nimi v tomto texte nepracujeme.

Človek používajúci slovenčinu teda aktívne prepína medzi dvomi varietami národného jazyka, pasívne ovláda viaceré variety. Tento proces charakterizuje rečovú situáciu na našom území a výzvou pre nás ostáva, ako ju budeme reflektovať pri výučbe slovenčiny ako druhého jazyka.

Pozrime sa na *Spoločný európsky referenčný rámec pre jazyky* (Bratislava, 2006) a všimnime si, ktoré z variet národného jazyka sú pri jednotlivých úrovniach ovládania slovenčiny uvedené. Explicitne sa uvádza pri úrovniach C1 a C2 *akýkoľvek druh hovoreného jazyka, všetky formy písaného jazyka, idiomatické a hovorové výrazy* (napr. s. 29) a použitie *spisovného jazyka* či *štandardnej reči* pri iných úrovniach, napr.: samostatný používateľ (B1, s. 26) „Rozumie hlavným bodom zrozumiteľnej **spisovnej vstupnej informácie** [zvýraznenie L. U.] o známych veciach, s ktorými sa pravidelne stretáva v práci, škole, voľnom čase atď. Dokáže sa zorientovať vo väčšine situácií, ktoré môžu nastať počas cestovania v oblasti, kde sa hovorí týmto jazykom...“; komunikujúca osoba na úrovni B1 (s. 28): „Dokážem pochopiť hlavné body jasnej **štandardnej reči** o známych veciach, s ktorými sa pravidelne stretávam v škole, práci, vo voľnom čase atď...“; komunikujúca osoba na úrovni B2 (s. 67) „Dokáže porozumieť **živej alebo vysielanej spisovnej reči** na známe aj neznáme témy, s ktorými sa bežne stretáva v osobnom, spoločenskom, akademickom alebo pracovnom živote...“; (B2, s. 73) „Dokáže porozumieť väčšine televíznych správ a programov o aktuálnych

udalostiach. Dokáže porozumieť dokumentárnym filmom, rozhovorom vysielaným naživo, diskusným programom (talk shows), hrám a väčšine filmov **v spisovnom jazyku**.“²

Pri úrovniach A a B sa stretneme buď s uvedením spisovného jazyka, alebo s nešpecifikovaním variety, ale komunikačnej sféry či témy, napr. (B1, s. 28) „Dokážem zvládnuť väčšinu situácií, ktoré sa môžu vyskytnúť počas cestovania v oblasti, kde sa hovorí daným jazykom. Dokážem nepripravený vstúpiť do konverzácie na témy, ktoré sú známe, ktoré ma osobne zaujímajú, alebo ktoré sa týkajú osobného každodenného života (napríklad rodina, koníčky, práca, cestovanie, súčasné udalosti).“; (A2, s. 68) „Dokáže porozumieť frázam a výrazom vzťahujúcim sa na najnaliehavejšie oblasti (napríklad základné osobné a rodinné informácie, nakupovanie, miestny zemepis, zamestnanie) za predpokladu, že reč je zreteľne a pomaly artikulovaná.“; (A1, s. 68) „Dokáže sledovať reč, ktorá je veľmi pomalá a starostlivo artikulovaná s dlhými pauzami, aby mohol pochopiť význam.“

Zaznamenávame, že napríklad pri úrovniach A2 a A1 sa neuvádza nespisovný jazyk, aj keď tu by to bolo podstatné, najmä ak ide o komunikáciu v oblasti osobného života (ktorá je v prevažnej

² Ak sa píše o nahrávkach v spisovnom jazyku alebo o filmoch v spisovnom jazyku, musíme si uvedomiť, že také je náročné získať. Väčšina prirodzených komunikátov v médiách (slovenských verejnoprávných) sa realizuje v hovorovej slovenčine a súčasné filmy taktiež používajú túto varietu kombinovanú so subštandardnou varietou. Nejde o kritiku jazykovej kultúry v médiách, ale o konštatovanie reálneho stavu, ktorý je súčasťou vývinu jazyka a spoločnosti, jej kultúrneho kontextu.

miere zastúpená v začiatkových fázach výučby cudzieho jazyka), kde v reálnych situáciách nepredpokladáme využitie spisovného jazyka rodenými hovoriacimi. Píšuc o oblasti osobného života, naznačujeme v bežnej interakcii použitie inej variety ako spisovnej slovenčiny. Tu vnímame rozpor: ak chceme zdôrazniť kompetenciu na úrovni A1, potom, pravdepodobne, tradične predpokladáme znalosť spisovného jazyka, reálne štandardnej variety. Avšak ak predpokladáme schopnosť komunikovať napr. v obchode, mali by sme sa pri výučbe venovať aj inej ako spisovnej variete.

Výučba variet národného jazyka by sa mohla rozdeliť podľa typu zručností a s nimi spojennej mentálnej činnosti učiacich sa. Pri produktívnych zručnostiach navrhujeme akcentovať štandardný jazyk, zatiaľ čo pre receptívne zručnosti sú okrem štandardného jazyka dôležité aj ostatné variety národného jazyka. Pri hovorení ako komunikačnej zručnosti je napríklad vhodné používať štandardnú varietu, aby jej počúvajúci (či už rodení hovoriaci, alebo učiaci sa) rozumeli. Štandardná varieta je relatívne neutrálna na celom jazykovom území, zatiaľ čo rôzne subštandardné variety sú viazané na istý kolektív alebo región, prípadne vyvolávajú aj rôzne konotácie, čo učiaci sa nemusí dekodovať. Aj rečová kreativnosť sa inak vníma pri slovenčine ako druhom jazyku. To, čo pri rodenom hovoriacom vnímame napr. ako okazionalizmus alebo slovnú hru, môžeme pri učiacom sa hodnotiť ako nesprávny či nevhodný výraz. Ide o kultúrny kontext, v ktorom sa výpoveď realizuje, a nemôžeme vynechať ani osobnosť učiaceho sa v celej svojej komplexnosti. Ak napríklad komunikujeme s cudzinkou, o ktorej vieme, že v rodnom jazyku tvorí okazionalizmy, profesne sa venuje napríklad písaniu poézie, máme tendenciu hodnotiť prejav ako kreatívny. Ak okazionalizmus

v slovenčine ako druhom jazyku použije nám neznámy človek, môžeme to hodnotiť ako nesprávne (nevhodné) slovo a opravíme ho.

V procese výučby vnímame neraz pozitívne, keď žiak použije subštandardný výraz ako znak toho, že sa pohybuje v skupine rodených hovoriacich, je s nimi v rôznych komunikačných situáciách. Nie vždy však rozlišuje vhodnosť/nevhodnosť a funkčnosť použitia istého výrazu či spojenia. (Ako príklad uvedieme, že na začiatku učenia sa slovenčiny sa používa častica *áno*, po pár dňoch na Slovensku začnú učitelia sa používať *hej*, *no*, príp. *ba* či *uhm*. Takáto situácia sa môže stať východiskom na uvedenie stratifikácie národného jazyka či prezentovanie jazykovej politiky na Slovensku. Možno by však tieto informácie mali stať na začiatku výučby, aby vytvorili základný rámec na ukladanie nových vedomostí. Pochopiteľne, všetko závisí od skupiny učiacich sa a od ich potrieb či cieľov výučby.)

Učením sa cudzích jazykov obohacujeme aj náš kultúrny potenciál (v širšom zmysle slova), uvedomujeme si vlastnú identitu a identitu iných ľudí. Jazyk je súčasťou našej identity, vytvára náš obraz sveta. „V medzikultúrnej koncepcii je hlavným cieľom jazykového vzdelávania podporovať priaznivý rozvoj celej osobnosti učiaceho sa a jeho zmyslu pre identitu prostredníctvom obohacujúcej skúsenosti s rôznymi jazykmi a kultúrami.“ (SERR, 2006, s. 5).

V súvislosti s kultúrnym kontextom sa ponúkajú otázky: Čo učíme pri výučbe? Čo prezentujeme? Vlastný postoj/názor? Postoj skupiny? Spoločenstva? Učiaci osoba sa stáva pre

mnohých nositeľkou a sprostredkovateľkou kulturém³; predovšetkým ak je slovenčina ako druhý jazyk vyučovaná v zahraničí, kde nie je veľa možností na konfrontáciu informácií získaných v triede s inými rodenými hovoriacimi. Významnú úlohu v tomto smere majú elektronické médiá, avšak tie fungujú ako médium, pôsobiace do istej miery výberovo, a nenahradia osobný kontakt. Slovenské prostredie vo výučbe poskytuje viac príležitostí na porovnávanie a uvedomovanie si kulturém novej society. Uvedomme si, že ak je učiteľ neformálny, iniciuje v triede tykanie, používa subštandardnú varietu národného jazyka, sprostredkúva informáciu o prostredí, ktorá sa nemusí zhodnúť s väčšinovou realitou. Neposkytuje učiacim sa dostatok možností použiť formy vykania a tým ich do určitej miery znevýhodňuje pri väčšine bežných interakcií mimo triedy. Na druhej strane, použitie subštandardných výrazov či konštrukcií môže zvýšiť komunikačnú kompetenciu. Ukazuje sa, že pôsobenie učiteľa nie je jednoznačne vymedziteľné – do istej miery funguje ako médium medzi učiacimi sa a slovenským kultúrnym prostredím, avšak je tiež samostatnou osobnosťou s vlastnými názormi a postojmi. Ich prezentovanie či vkladanie do spoločenského kontextu, ako aj vnímanie iných členov národného kolektívu a ich hodnotenie je vecou vzdelania, skúseností, intelektu či empatie. Ak niekto napríklad používa pozdrav *Majte sa*, a považuje ho za neutrálny alebo za vyjadrenie priazne, uvádza ho aj v skupine učiacich sa, môže pri zmene vyučujúcej dôjsť k nedorozumeniu. Takisto ak sa

³ Kulturému vnímame ako prvok kultúry v širšom zmysle, napríklad literárne osobnosti, ale aj tradičné či súčasné zvyky. (Porov. napr. Dolník, J.: Jazyk, človek, kultúra, Bratislava, 2010.)

učiaci sa dozvie, že nikto nevyslovuje *l'*, ale vyslovuje sa *l*, pri cestovaní po Slovensku nadobudne inú skúsenosť a zneistenie o kóde, ktorý sa učí.

Nedokážeme formulovať jednoznačné pravidlá, ako pristupovať k výučbe variet národného jazyka. Zásadné postavenie má v tejto oblasti vyučujúca osoba. Tá pôsobí ako autorita, ako príklad rodeného hovoriaceho. Ak má dostatočné poznatky o jazyku a nevychádza výlučne z vlastných komunikačných skúseností, zamýšľa sa nad kódom, ktorý učí, a má potrebný nadhľad, môže byť pre učiaci sa kolektív prínosom. Inšpiráciou pri výučne hovorových slov môžu byť cvičenia predstavené v konferenčnom príspevku *Kolokvializmy vo výučbe slovenčiny ako cudzieho jazyka* (Zajacová, 2013).

Navrhovaná cesta na rozvoj komunikačnej kompetencie osôb učiacich sa slovenčinu ako druhý jazyk je poznávanie variet národného jazyka najmä prostredníctvom rozvíjania perceptívnych zručností – v rámci počúvania a čítania. Zaraďujeme sem sledovanie filmov, počúvanie piesní, nahrávok bežných rozhovorov, rozhovorov v médiách, čítanie literatúry, textov v elektronickom prostredí a na sociálnych sieťach (návrh práce s filmami počas výučby je v prílohe). Produktívne zručnosti by mohli byť primárne založené na štandardnom jazyku. Vyučujúci v celom procese funguje ako „médiu heterogénnej spoločnosti“, nie ako osoba prezentujúca jeden názorový prúd a nepostihujúca jazyk a kultúru v jej širokospektrálnosti.

2. Kulturémy vo výučbe druhého jazyka alebo Rozvoj sociolingválnych kompetencií pri výučbe druhého jazyka

Získate odpovede na otázky:

Aké je miesto kultúry pri výučbe slovenčiny ako druhého jazyka?

Je jazykový kolektív spojený rovnakými zvykmi?

Spoločný európsky referenčný rámec pre jazyky (2006, s. 104) osobitne opisuje socio-kultúrne vedomosti (zaradené k všeobecným kompetenciám), označuje ich ako „vedomosti týkajúce sa spoločnosti a kultúry spoločenstva či spoločenstiev, v ktorých sa jazyk používa. [...] Pre učiaceho sa, ktorý si osvojuje jazyk, je však osobitne dôležité, aby im venoval zvláštnu pozornosť, keďže na rozdiel od mnohých ďalších aspektov vedomostí ony poväčšine netvorí súčasť doterajších skúseností učiaceho sa, a preto ich môžu zdeformovať stereotypy.“ (2006, s. 104). So sociálnym charakterom jazyka súvisia aj komunikačné jazykové kompetencie v *Rámci*, zahŕňajúce okrem jazykových kompetencií aj pragmatické a sociolingválne. Posledne uvedené sú „potrebné na zvládnutie spoločenských dimenzií jazyka“ (Rámec, 2006, s. 120). Ak uvažujeme o spoločnosti, nevyhneme sa pojmu stereotyp. Sú stereotypy žiaduce alebo nie? Podľa *Rámca* sú medzikultúrne zručnosti zamerané aj na to, aby oslabovali stereotypné vzťahy (2006, s. 106).

Pri výučbe jazyka nie je možné nesprostredkovať kultúru, lebo sám jazyk je vo svojej realizácii úzko spojený s kultúrou, žije v nej a ona v ňom. Kultúra sa v tomto prípade vníma veľmi široko ako „súhrn výtvarných, výsledkov všeľudskej vzdelanosti, súhrn materiálnych a duchovných hodnôt utvorených tvorbou fyzickou a psychickou prácou v priebehu vývoja ľudskej spoločnosti, spôsob ich osvojovania, odovzdávania, vytvárania, uchovávaného, rozvíjania.“ (Slovník cudzích slov, 1990, s. 500). Kultúrou môže byť pri výučbe cudzieho jazyka veľká množina javov, najmä ak je vyučujúci rodený hovoriaci vyučovaného jazyka (druhého jazyka) a proces učenia je realizovaný v prostredí druhého jazyka. V jazyku sa petrifikujú isté kulturémy⁴ či vzorce správania⁵.

Súčasťou kultúry sa stávame v procese socializácie (alebo enkulturácie). J. Dolník uvádza, že „... kultúrne spoločenstvá sú mentálne odlišné kolektívy. Vytváraním vlastnej kultúry určujú svoj vlastný duševný svet.“ (Dolník, 2010a, s. 24). Ak platia uvedené myšlienky, potom je ťažké a časovo

⁴ Kulturému vnímame ako prvok kultúry v širšom zmysle, napríklad literárne osobnosti, ale aj tradičné či súčasné zvyky (porov. napr. Dolník, 2010a, s. 124-143).

⁵ Niektoré lexémy obsahujú okrem základného lexikálneho významu aj časti významu ovplyvnené socializáciou osoby. Napríklad lexémy *žena*, *učiteľka*, *frajer*, *slečna*, *poslucháčstvo* majú v slovenskom jazykovom spoločenstve významy ovplyvnené životom spoločnosti, stereotypmi alebo mediálnym obrazom. Lexémy tak nesú informáciu o hodnotách jazykového spoločenstva aj konkrétnej komunikujúcej osoby. Takúto informáciu môže niesť napríklad používanie rodovo vyváženého jazyka, ktorý nemusí byť v celej spoločnosti akceptovaný, avšak isté jej časti ho používajú ako prezentáciu svojho poznania a hodnotovej orientácie.

náročné stať sa členom istého kolektívu – to by už bolo pokročilé štádium enkulturácie v novej societe –, ale za komplikované považujeme už spoznanie a pochopenie kultúry inej spoločnosti.

O akej kultúre máme uvažovať pri výučbe slovenčiny ako cudzieho jazyka? O tzv. vyššej alebo nižšej? Výstižne to vyjadrili opýtaní učiaci sa⁶ slovenčinu ako cudzí jazyk pri odpovediach na otázku, na čo neboli pripravení pri návšteve krajiny, ktorej jazyk sa učia (išlo o rôzne krajiny). Neboli pripravení na to, že každá časť krajiny má iné nárečie a s niektorými ľuďmi je ťažké dohovoriť sa; na jazyk obyčajných ľudí; na používanie mestskej hromadnej dopravy; na to, že na zastávke nie je cestovný poriadok; na bežný život – na obyčajné získavanie informácií v banke, na pošte, pri kúpe mobilu (študent uviedol, že je schopný povedať, čo sa deje vo vesmíre, ale nevie si objednať izbu v hoteli); na byrokráciu v študentských domovoch, na to, že v krajine vždy niečo nefunguje, neplatí; že v Prahe sa vôbec nehovorí po česky; že muži nepúšťajú ženu prvú do dverí; na správanie ľudí – boli milí a stále vyhľadávali kontakt, čo bolo aj únavné. Tzv. nižšia kultúra, napr. vstupovanie do autobusu, žiadanie o pomoc, reagovanie na oslovenie, dávanie darov, komunikácia s neznámymi ľuďmi, ale napr. aj úplatky, resp. korupčné správanie, predbiehanie u lekára, nedodržiavanie diskkrétnej zóny, je primárna pri procese dorozumenia. Poznanie tzv. vyššej kultúry, napr. významných

⁶ Dotazník bol realizovaný v roku 2011 medzi študentstvom slovanských jazykov na Sliezskej univerzite v Katoviciach počas lektorského pôsobenia autorky. Jeho výsledky boli uverejnené v Zborníku *Spotkania międzykulturowe* (2012).

umeleckých diel, rozšíri obzor učiacej sa osoby a spresní percepciu novej kultúry, ale až ako nadstavba bežných a každodenných javov.

Tzv. nižšia kultúra sa najlepšie spoznáva pozorovaním. Mediátorskú úlohu má lektorka/lektor. Ak sa však na jazykové spoločenstvo pozeráme ako na heterogénny útvar a vnímame individualitu jeho členstva, nemôžeme očakávať sprostredkovanie rovnakých informácií od osôb spoločenstva slovenčiny ako prvého jazyka. Niekoľko môže napríklad uviesť, že na Slovensku sa zvykne darovať nepárny počet kvetov a párny počet patrí na hrob, ale iná osoba to už nepovažuje za platné a odporučí ľubovoľný počet. Podobne je to s vyzúvaním topánok pri návšteve či pri dávaní obslužného, tzv. tringeltu, alebo pri uprednostnení žien pri vstupe do dverí. Normy sa menia pod vplyvom rôznych faktorov a v miniskupinách sa môžu realizovať odlišne. V jednej skupine je slušné podať žene kabát pri odchode z pracovného stretnutia, inde by sa to mohlo považovať za nevhodné. Za úlohu lektorky/lektora považujeme vnímať rôznorodosť a to, že vlastné zvyky a skúsenosti nemusia platiť pre celý jazykový kolektív. Učiacim sa ponúka isté kultúrne vzorce obohatené o vlastný postoj či interpretáciu, nevníma ich však ako jedinu možnú realizáciu. Učiaci sa osoba si nájde vlastný spôsob akceptácie nových kultúr cez prizmu skúseností a poznania.

Podnetné sú úvahy Elizabety Petersonovej a Bronwyny Coltranovej (2003, s. 1) naznačujúce frekventovaný postoj k novej kultúre – ide o postoj hodnotiaci. Autorky pripomínajú, že správanie a používanie jazyka môže byť odlišne vnímané v novom jazykovom spoločenstve. Učiace sa osoby to musia chápať, ak chcú participovať na úspešnej komunikácii. Spojenie *musia chápať* je dôležité,

pretože sa stáva, že k istým prvkom jazykovej etikety odlišným od našich máme negatívny postoj, resp. ich zľahčujeme, napádame ich logiku alebo motiváciu. Úlohou vyučujúcej osoby je (to konštatujeme spolu s E. Petersonovou, 2003, s. 1) vytvoriť v triede prostredie, v ktorom sa neposudzuje žiadna z kultúr, nehodnotí sa.

3. Slovenčina v sociálnom kontexte

Získate odpovede na otázky:

Aké je spojenie jazyka a spoločnosti, v ktorej sa používa?

Ako je význam slova spojený s rečovým kolektívom?

V predchádzajúcich kapitolách sme venovali pozornosť slovenčine a jej spätosti so spoločnosťou. Pri súčasnom pohľade na akýkoľvek jazyk sa tejto problematike nevyhneme. Mottom takéhoto pohľadu môže byť známe slovenské príslovie *Vtáka poznáš po perí a človeka po reči*. Tým, ako hovoríme či píšeme, vyjadrujeme svoju identitu, hodnoty, znalosti, ale napríklad aj momentálnu náladu. V druhej polovici 20. storočia sa rozvojom interdisciplinárnych výskumov začalo viac pozornosti venovať takým javom v jazyku, ktoré súvisia s individuálnou komunikáciou a dynamikou v jazyku či reči. Každý jazyk petrifikuje istý obraz reality vytváraný danou spoločnosťou. Známe sú príklady o rôznych druhoch vetra v prímorských krajinách v porovnaní s druhmi vetra na Slovensku. V našej krajine povieme, že fúka silný alebo slabý vietor, prípadne severák alebo víchor, ale v prímorských krajinách má pomenovanie vetra iný význam, lebo aj dosah jeho činnosti je v krajine iný. Ešte jednoduchšie vysvetlenie nám poskytne slovo *sneh*. V slovenčine používame slovo *sneh*, prípadne ho špecifikujeme použitím adjektíva, napríklad najčastejšie adjektíva spojené so slovom *sneh* v *Slovenskom národnom korpuse* (verzia prim-8.0-public-sane) sú: *umelý, hlboký, nový, kašovitý*,

prírodný, čerstvý, mokrý či *vysoký*. Oproti tomu „Obyvatelia severu Kanady vedia o snehu tak veľa, že im preň nestačí jediné meno. Majú tých mien rovno päťdesiattri, vrátane *matsaaruti* (= vlhký sneh vhodný na brúsenie korčúľ) či *pukak* (= kryštalický sneh podobný soli). (Markoš, 2019, s. 35). Predstavme si, že sa stretnú ľudia z rôznych krajín a vo vedomí majú rôzne významy toho istého slova. Tak napríklad križ nesie v kresťanských krajinách aj iný význam ako pravouhlý štvorramenný útvar. „Náš jazyk nám od začiatku určuje, čo je pre nás dôležité vidieť (= pre čo máme v našom jazyku slová) a čo je menej dôležité (pre čo slová nemáme). Jazyk určuje aj to, čomu pre nás je potrebné a čomu nie je potrebné venovať pozornosť, čo je dobré a zlé, správne a nesprávne. Jazyk sa podieľa na určení jednak toho, čo vidíme, jednak toho, ako sa na to pozeráme, ako to hodnotíme.“ (Skutnabb-Kangas, 2000, s. 12). Jazyk ovplyvňuje našu percepciu reality a na to by sme mali myslieť aj pri výučbe cudzieho jazyka. Spolu so základným významom slov a možnosťou ich spájania do zmysluplného celku, resp. výpovede odovzdávame aj istý spôsob náhľadu na svet.

Ján Markoš v knihe *Sila rozumu v bláznivej dobe* (2019), v ktorej sa venuje kritickému mysleniu, uvádza príklad slova *staroba*, ktorým demonštruje to, že mnohé slová nepoznajú ani rodení hovoriaci. „Samozrejme, každý z nás pozná slovníkovú definíciu tohto slova. Vieme však, čo skutočne staroba je? Čo v reálnom svete pre nás označuje? Ak máte menej než štyridsať rokov (ako ja) a nikdy ste sa dlhší čas nestarali o staršieho nevládneho človeka, je celkom pravdepodobné, že obsah... slova staroba takmer vôbec nepoznáte.“ (Markoš, 2019, s. 36). Autor rozdeľuje slová na slová-rozbušky, slová-vlajky či slová-trináste komnaty. „Slová-rozbušky sú výrazy, ktoré sa dotýkajú

rán či trecích plôch spoločnosti. Ide často o hanlivé slová alebo o termíny, ktoré rozdeľujú celú spoločnosť. V USA je takýmto slovom nigger, na Slovensku napríklad Cigán, Žid, homosexuál či fašista.“ Autor sa venuje predovšetkým tomu, že tieto slová v politickom diskurze pôsobia na emócie. „Slová-vlajky sú termíny, ktoré odhaľujú príslušnosť rečníka k sociálnej skupine. Politici sa občas pokúšajú manipulovaním s týmito termínmi votrieť do priazne svojich voličov. Napríklad sa snažia používaním nadávok naznačiť, že sú tvrdí chlapi z ľudu.“ (s. 37). K slovám-trinástim komnatám zaraďuje autor tie, ktoré sú bežne známe, napr. *staroba*, *sloboda*, *chudoba* a pod., ale nedostatok osobnej skúsenosti s nimi oslabuje poznanie ich významu. Porozumenie týmto slovám prirovnáva k otváraniu trinástej komnaty. Ak si predstavíme, čo všetko môžeme slovom vyjadriť o sebe ako hovoriacej osobe a čo môže tvoriť význam slova, mali by sme sa venovať tejto problematike aj pri výučbe slovenčiny ako druhého jazyka. Tove Skutnabb-Kangas uvádza: „Rôzni ľudia sa – v závislosti od svojho jazyka a prostredia – učia „vidieť rôzne veci.“ (2000, s. 16). Výučbou slovenčiny ako druhého jazyka sa teda snažíme sprostredkovať aj náš spôsob videnia sveta. Tu však veľmi výrazne vystupuje lektorka/lektor so svojim sociálnym dedičstvom⁷, ktoré ovplyvňuje komunikáciu a v prípade výučby aj to, aký význam a hodnoty odovzdáva učiaca osoba.

Priblížime problematiku lexikálneho významu a jeho socializovanej zložky, ktorá úzko súvisí so situovanosťou osoby v istom spoločenstve. Niektoré slová, predovšetkým tie označujúce osoby,

⁷ „Naše sociálne dedičstvo „vyberá“, s ktorými javmi budeme mať do činenia. A to má zas rozhodujúci význam pre to, čo sa naučíme považovať za dôležité, čo sa teda naučíme „vidieť“.“ (Skutnabb-Kangas, 2000, s. 15).

majú časť lexikálneho významu utvorenú v rámci socializácie, čiže procesu, počas ktorého sa človek stáva súčasťou istej society a osvojuje si jej normy. Uvedená zložka významu nie je vždy zahrnutá v slovníkovej definícii a hovoriaci ju získava počas fungovania v istej societe. Príkladom môže byť táto reálna komunikačná situácia:

A: Naša dcéra má priateľa. Je z dobrej rodiny.

B: Hm?

A: Z veľmi dobrej rodiny...

Čo znamená spojenie *byť z dobrej rodiny*? Jeho význam môže byť závislý od obdobia, v ktorom sa používa, od hovoriacich osôb alebo od celého kontextu. Zo *Slovenského národného korpusu* (prim-8.0-public-sane) vyberáme niekoľko príkladov použitia tohto spojenia:

Ale nepretrhol som sa, ako dobrá rodina sme mali pomocnicu v domácnosti.

Dobrá rodina je dar a ja ju mám.

Tiež dobrá rodina! Nikto sa s nikým nerozpráva.

Dobrá rodina životom s Kristovou láskou splýva.

Lebo každá dobrá rodina znamená šťastná dedina aj národ.

Dobrá rodina, to musel byť človek trošku majúci, potom nesmel byť nikdy trestaný, nikdy nemal nijaké diferencie s kýmśi druhým, potom nesmel mať takú vec, že vyhnal ženu, lebo vydedil dečko.

Nuž komu pánboh, tomu všetci svätí, ale aj inak, lebo za peniaze veľa vecí vybavíš, ale dobrá rodina či známosť zmôže ešte viac.

Starostlivo modulovaný hlas Angličanky z dobrej rodiny sa spýtavo zdvihol v závere nedopovedanej vety.

Dobrá rodina sa vyskytuje v týchto významoch:

- finančne dobre zabezpečená rodina,
- rodina s dobrými vzťahmi,
- rodina so zlými vzťahmi,
- rodina ako jednotka spoločnosti, dodržiavajúca isté normy,
- finančne zabezpečená rodina, bez prehrškov proti zákonu či sociálnym normám,
- vplyvná rodina.

V príkladoch sa vyskytuje *Angličanka z dobrej rodiny* – v tomto prípade nedokážeme jednoznačne uviesť, čo túto rodinu charakterizuje, lebo ide o iný sociálny kontext. Pochopiteľne, vieme si predstaviť, čo by to mohlo označovať, ale len na základe individuálneho poznania.

Spojenie *dobrá rodina* vieme niekedy definovať podľa kontextu, ak sa vrátíme k dialógu na začiatku, ten inšpiroval následný rozhovor o tom, čo pre komunikantky znamená *byť z dobrej rodiny*.

Pri výučbe slovenčiny ako druhého jazyka sa neraz stretneme s otázkou, ako sa nejaký jav vyjadrí v slovenčine, prípadne či sa niečo používa, alebo už nie. Niektorí hovoriaci majú sklon vydávať svoje vysvetlenie za normu a formulovať jednoznačné závery o používaní alebo nepoužívaní

výrazu. Neraz takéto závery neodrážajú skutočnosť. Ak napríklad tvrdíme, že na Slovensku sa nevyslovuje hláska /ʀ/, neberieme do úvahy značnú časť hovoriacich, ktorí /ʀ/ majú vo svojom inventári. Musíme však dodať, že aj výslovnosť /ʀ/ môže niesť istý socializovaný význam. Predstavme si, ako vnímame človeka, ktorý vyslovuje veľmi mäkké /ʀ/, a na druhej strane komunikujúceho s absenciou /ʀ/. Naše predstavy by boli rôzne a to môžeme považovať za príklad toho, že jazyk ako sociálny jav vždy obsahuje rôzne vrstvy významu závislé od kolektívu alebo od jedincov.

Pozrime sa napríklad na zaujímavý jav vzniku dysfemizmov v slovenčine. Je to jav viažuci sa na istý kolektív a socio-kultúrny priestor. Prečo je pomenovanie zvieratá použité na označenie človeka niekedy hanlivé? Dysfemizmy definujeme ako: „expresívne výrazy, ktorými sa často obraznou formou zveličuje chyba alebo negatívna črta“ (Mistrík, 1993, s. 125). Na základe pozorovania bežnej komunikácie sme vytvorili korpus pomenovaní zvierat používaných ako dysfemizmy; zaznamenali sme, či je negatívne expresívny význam jednotlivých lexém uvedený v *Krátkom slovníku slovenského jazyka* (KSSJ, 2003) a ako je špecifikovaný (zaujímalo nás aj to, či sa uvádza rod, ku ktorému sa vzťahuje expresívny význam). Výsledky prezentuje tabuľka 1 (v prvej časti tabuľky sú zvieratá slúžiace ľuďom alebo žijúce v ich bezprostrednej blízkosti a prijímajúce od nich potravu, v druhej časti sú niektoré voľne žijúce zvieratá, exotické zvieratá, v prvom stĺpci je uvedená lexéma označujúca zviera, druhý stĺpec označuje znakom + výskyt negatívne expresívnej časti lexikálneho významu v KSSJ, tretí stĺpec ukazuje, či je v definícii významu uvedené označenie podľa pohlavia (žena, muž) alebo všeobecne človek, prípadne žiadne označenie, vo štvrtom stĺpci je

definícia z KSSJ, resp. význam v komunikácii pri dysfemizmoch, ktoré nie sú uvedené v KSSJ, a piaty stĺpec ukazuje rod denotátu označeného daným dysfemizmom v bežnej komunikácii).

Tabuľka 1 Zvieracie dysfemizmy v slovníkoch a v komunikácii

Dysfemizmus	KSSJ	Muž/žena/človek/0	Definícia podľa KSSJ/význam v komunikácii	Komunikácia
zviača	+	človek	surový človek, netvor	muž/žena
baran	+	človek	tvrdohlavý alebo hlúpy človek	muž
býk	+	človek	mocný, hrubý človek	muž
cap	+	0	nadávká	muž
holub	-	-	začiatočník	muž
hovädo	+	človek	nadávká človekovi	muž
hus	+	žena	hlúpa, naivná žena	žena
kocúr	+	muž	záletný muž	muž
kohút	+	muž	vypínavý muž	muž
koza	+	žena	nadávká žene alebo dievčaťu	žena
kôň	+	muž	nadávká mužovi	muž
krava	+	0	nadávká	žena

kvočka	-	-	žena, ktorá je stále doma, nespoločenská žena	žena
moriak	+	človek	nadutý človek	muž
morka	-	-	nadutá žena	žena
ovca	-	-	obmedzená žena	žena
páv	-	-	pyšný človek	muž
pávica	+	žena	pyšná žena	žena
pes	+	človek	bezohľadný človek	muž
prasa	+	0	nadávká	muž
sliedka	-	-	obmedzená žena	žena
somár	+	človek	hlúpy človek	muž
suka	+	žena	zlá, nemravná žena	žena
sviňa	+	0	nadávká	človek
vôl	+	0	nadávká	muž
zajac	-	-	začiatočník, neskúsený človek	muž
bažant	+	0	nováčik, začiatočník	muž
diviak	-	-	neslušný muž, príliš temperamentný	muž
had	+	človek	falošný človek	muž

hyena	+	človek	bezočivý človek	človek
krysa	+	človek	zákerý človek	človek
lišiak	+	človek	prefikáný človek	muž
líška	+	človek	falošný človek	žena
maco	+	človek	tučný, ťarbavý človek	muž
medveď	+	človek	tučný, ťarbavý človek	muž
opica	+	žena	nadávká žene	žena
opičiak	+	muž	nadávká mužovi	muž
ropucha	+	0	nadávká	žena
sup	+	človek	hrubý, bezohľadný človek	človek
ťava	+	0	nadávká	žena
tigrica	+	žena	krutá alebo prítiaživá žena	žena
veľryba	-	-	žena s nadváhou	žena
vtáčik	+	0	prefikanec, huncút	človek
žirafa	+	človek	chudý a vysoký človek	človek
žralok	+	človek	nenásytý, bezohľadný človek	muž

Sonda ukázala, že všetky slovenské pomenovania zvierat slúžiacich ľuďom a tých, ktoré ľudia krmia v blízkosti svojich obydli, nadobudli adherentnú expresivitu a stali sa v slovenčine dysfemizmami (ako samostatné lexémy alebo v prirovnaniach) (napríklad aj taká lexéma ako mačka – v KSSJ sa síce dysfemický význam neuvádza, ale v Slovníku slovenského jazyka (1959 – 1968) je význam: o prítulných, slabých, falošných ľuďoch, najmä o ženách). Pôvodne uvedené zvieratá slúžili ľuďom, žili s nimi a prispievali ku kvalite ich života. Vlastniť napríklad kravu znamenalo mať obživu, naopak, strata domáceho zvieratá bola neraz rodinnou tragédiou. V jazyku sa však neodrazila len táto kvalita zvierat (čiže to, čím boli človeku užitočné, čo mu poskytovali, resp. čo on nemal), ale uplatnili sa aj tie vlastnosti, ktoré človeka situovali do nadradenej pozície (napr. neschopnosť zvieratá rozmýšľať ako človek), výrazným zdrojom adherentnej expresivity sa stal výzor zvieratá, vytvárajúci konotačný význam (*páv, pávica, moriak, kohút*), prípadne sa zvieratú pripísali isté vlastnosti na základe pozorovania jeho života, ale niekedy aj bez takéhoto vzťahu k realite (*vôl, hovädo, somár, pes*). Samotná lexéma *zvierá* pri prenesení na človeka je dysfemizmus a označuje surového človeka, netvora. Pri rozširovaní významov zvieracích pomenovaní sa uplatnila tzv. dištančná stratégia, aplikujúca sa najmä vo vzťahu človeka k prírode. Ako tvrdí S. Ondrejovič: „Antropocentrizmus pomáha využívať prírodu pre svoje ciele.“ (Ondrejovič, 1996, s. 19). „Dištančné stratégie... majú „na starosti“ nielen potvrdiť výlučnosť človeka, ale aj zbaviť ho nepríjemných pocitov, ktoré vznikajú, resp. by mohli vzniknúť pri zabíjaní a ničení.“ (Ondrejovič, 1996, s. 18). Človek pôvodne pre neho výlučne pozitívny (aj keď asymetrický) utilitárny vzťah „zhodnotil“ aj v negatívnych významoch

lexém primárne označujúcich denotát zvieracieho pôvodu. Rozdiely sa v súčasnosti ukazujú v tom, že lexémy označujúce zvieratá slúžiace ľuďom, napr. *krava*, *koza*, *hus*, *somár*, sa stále používajú ako dysfemizmy, ale u lexém označujúcich zvieratá bývajúce v blízkosti človeka, ktoré súčasný človek vníma ako zábavu, napr. *mačka*, *pes*, sa negatívne expresívny význam postupne stráca. Ak si človek „vybral“ niektoré zo zvierat, poskytuje im potravu a nezískava úžitok v podobe priamej – materiálnej (mlieko, vlna, mäso), vtedy sa zviera stáva bližšie človeku. Materiálna neutilitárnosť je reflektovaná v jazyku pozitívne, lebo v tomto prípade nie je nutné aplikovať dištančné stratégie.

Pri sledovaní rodu zvieracích dysfemizmov sme zistili, že v definovaní expresívneho významu lexém v slovníku sa preferuje lexéma *človek*, príp. neuvedenie pohlavia označovaného denotátu. Väčšina lexém sa dá použiť v prirovnaniach vzťahujúcich sa na obidve pohlavia. Tie lexémy, ktoré majú v slovníku uvedené pohlavie označovaného denotátu (*muž*, *žena*), sa väčšinou nepoužívajú na označenie iného pohlavia ani v prirovnaniach, napr. *hus*, *koza*, *pávica*, *suka* ako označenie žien; *kocúr*, *kohút* na označenie mužov.

Ostaneme ešte pri zvieratách, konkrétne pri morfolologickej kategórii rodu. V slovenčine je zaužívaná neutrálnosť mužského rodu a príznakosť ženského, napr. slovo *športovec* môže označovať ženy aj mužov, *športovkyňa* označuje ženy. Ak je zverejnený oznam, že *podujatie je určené študentom UMB*, prídu naň ženy i muži, ale ak je určené *študentkám UMB*, pravdepodobne sa muži nezúčastnia. Tento jav nazývame aj generické maskulínium. Zaujímavosť pozorujeme v skupine zvieracích pomenovaní. František Miko (1962) uvádza, že pri pomenovaniach zvierat je

bezpríznakovým ženský rod, „iste preto, že toto pohlavie je tu hospodársky dôležitejšie“ (s. 42). Autor uvádza príklady: *hus – gunár, kačka – káčer, krava – bujak/býk, vól, koza – cap, mačka – kocúr, ošípaná/sviňa – kanec, ovca – baran, sliepka/kura – kohút, včela – trúd, morka – moriak*.

Nesie podľa uvedených poznatkov socializovaný význam aj gramatická kategória rodu? Domnievame sa, že áno. Jeden z argumentov môže byť aj Mikovo konštatovanie o dôležitosti a následnej neutrálnosti. Ak by sme to preniesli do sféry pomenovaní osôb, iste by sme v súčasnosti nechceli hierarchizovať ženské a mužské pohlavie.

S problematikou generického maskulína súvisí aj rodovo vyvážený jazyk, ktorý sa odporúča napr. v európskoúnijných dokumentoch a nachádza si svoje uplatnenie aj v iných textoch. Takýto jazyk nesie socializovanú zložku ako celok. Jeho použitie vyjadruje afinitu k rodovej rovnosti a k feminizmu. Slovenčina môže využívať postup feminizácie – uvádzanie ženského i mužského rodu namiesto generického maskulína (napr. *frekventantky* a *frekventanti*) – alebo neutralizácie – používanie kolektív (napr. *frekventantstvo*). Pri výučbe slovenčiny ako druhého jazyka by sme sa na tento jav nemali pozerat' ako na „výstrelok“ nezhodujúci sa s naším presvedčením a používaním jazyka, ale ako na vývin v jazyku reflektujúci spoločenské zmeny. V niektorých kontextoch je takéto použitie jazyka žiaduce, preto si môže nájsť priestor i pri výučbe slovenčiny ako druhého jazyka. Na ilustráciu použitia kolektív uvádzame niekoľko príkladov zo *Slovenského národného korpusu* (verzia prim-7.0-public-all a prim-8.0-public-all):

- čitateľstvo
 - ... poznávacie potreby každej skupiny detského čitateľstva...
 - ... širšie vzdelané čitateľstvo môže si vyberať...
 - ... jej kvality európske čitateľstvo zatiaľ skoro vôbec nepozná...
 - ... zoznamoval slovenské čitateľstvo a spisovateľov aj s tvorbou...
 - ... siaha až po horizonty satirického čitateľstva...
- poslucháčstvo
 - ... predniesol prejav pred odborným poslucháčstvom...
 - Zažil som už všelijaké poslucháčstvo...
 - ... sviežejším a citlivejším poslucháčstvom...
- príbuzenstvo
 - Aby príbuzní potenciálnych darcov, príjemcovia a ich príbuzenstvo celý problém správne chápali.
 - Alexander ju viní, že bráni stretnutiam s príbuzenstvom...
 - ... víta ich nielen najbližšie príbuzenstvo, ale celá komunita...
 - Kondolovať nám prišlo celé príbuzenstvo...
- študentstvo
 - ... viacerí autori sa zaoberajú študentstvom z celého Uhorska...
 - ... sústrediť pozornosť na vhodnú výchovu žiactva a študentstva...
 - ... vplyvom kriticky naladeného študentstva univerzity...
- učiteľstvo
 - S radosťou víta aktivity slovenského učiteľstva.
 - V prvej osnove navrhoval reorganizáciu školských rád na demokratických základoch. Mali byť v nich zastúpené občianstvo, učiteľstvo a štátna správa.
 - A najmä ty, že roznášaš učiteľstvo po novinách...

Ukázala sa potreba sústrediť sa na mladú generáciu a učiteľstvo vôbec, pretože má najbližšie k deťom... Zemský učiteľský spolok publikoval dvojtyždenník Slovenský učiteľ, Zväz slovenského učiteľstva časopis Národná škola slovenská a v Skalici od februára 1919 vychádzal nezávislý časopis slovenského učiteľstva Slovenská škola.

... slovenské učiteľstvo relatívne oveľa hlbšie zasahuje do národného života ako učiteľstvo kdekoľvek na svete...

... zostavovatelia encyklopédie chceli upevniť zdravé sebavedomie učiteľstva...

○ *žiactvo*

Súčasťou podujatia bude aj 18. ročník Majstrovstiev okresu v atletickom štvorboji najmladšieho žiactva...

Najmladšie a staršie žiactvo bojovalo o týždeň neskôr v Malackách.

Musí byť inteligentný, súci na prednášky hudobných dejín, aby dal žiactvu v hudobnom umení to najpotrebnejšie čo treba vedieť.

Súдруh riaditeľ sa poďakoval v mene našej školy za kódex a vyzval vyjavené žiactvo, aby sa venovalo štúdiu tohto veľdiela novodobej morálky so zvýšenou usilovnosťou a neutíchajúcim záujmom.

○ *voličstvo*

... že sa ani nepokúsili podrobiť skúške slovenské voličstvo...

... hovoria o momentálnych náladách voličstva...

... na túto premenu neskočí tá podstatná časť voličstva...

... pútal pozornosť ortodoxného voličstva...

Problematika socializovanej zložky významu lexém alebo niektorých gramatických kategórií či frazém je úzko zviazaná s fungovaním jazyka v istej spoločnosti, dobe a priestore. Patrí k náročným témam, pretože jej jednoznačné uchopenie nie je možné. Učiacich sa, očakávajúcich neraz jasné odpovede, môžu odradiť vysvetlenia, že istý jav môže byť percipovaný rôznymi spôsobmi. Jazyk však nemôže byť „vtesnaný“ do nemenných rámov, a preto vnímanie ambivalentnosti niektorých jeho

prvkov môže pomôcť pri začleňovaní sa do istého jazykového spoločenstva. Uvedená problematika je výzvou aj pre vyučujúcich, ktorí ako rodení hovoriaci neraz nereflektujú socializovanú zložku významu alebo ju interpretujú na základe individuálnych skúseností, teda svojho sociálneho poznania (čo je pochopiteľné). Uvedený text ich môže inšpirovať na zamyslenie sa nad lexikálnym významom niektorých lexém a jeho rôznou percepciou v rečovom kolektíve.

4. Slovenský národný korpus vo výučbe slovenčiny ako druhého jazyka

Získate odpovede na otázky:

Čo je Slovenský národný korpus?

Kde sa môžeme o ňom dozvedieť?

Ako môžeme so SNK pracovať pri výučbe slovenčiny ako druhého alebo hereditárneho jazyka?

Korpus je vo všeobecnosti elektronická databáza textov rôzneho druhu. Slovenský národný korpus (SNK) je budovaný v Jazykovednom ústave Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied v Bratislave ako „elektronická databáza textov napísaných a publikovaných po r. 1955“ (Šimková, 2017, s. 15). K dispozícii sú korpusy písaných i hovorených textov, korpusy synchronne, historické, nárečové, ako aj paralelné. Je ich možné využívať bezplatne bez registrácie, na využitie niektorých nástrojov je potrebná bezplatná registrácia. Podrobnejší opis SNK je na webovej stránke <https://korpus.sk/>.

SNK môže nájsť svoje miesto aj pri výučbe slovenčiny ako cudzieho alebo ako hereditárneho jazyka (termín je vysvetlený v kapitole 4). Tejto problematike sa venujú napr. Katarína Chlpíková a Mária Šimková v štúdii *Jazykové a textové zdroje Slovenského národného korpusu a ich využitie pri výučbe slovenčiny ako cudzieho jazyka* (2015). V texte je možné nájsť cvičenia využiteľné vo výučbe aj s konkrétnym postupom vyhľadávania v SNK.

Uvádzame niekoľko tipov na prácu so SNK pri výučbe slovenčiny ako druhého jazyka. Na začiatku je potrebné učiacim sa korpus predstaviť a ukázať jednoduché vyhľadávanie bez registrácie. Následne môže byť korpus využitý pri domácej príprave. Zaradili sme príklady úloh, ktoré sa riešia bez registrácie použitím jednoduchého vyhľadávania. Korpus má miesto pri každej úrovni ovládania slovenčiny.

- Zadáajte do vyhľadávača segment *sa*. Sledujte, v akých typoch príkladov sa vyskytuje. Vypíšte niekoľko príkladov z každého typu a sledujte, ako sa mení pozícia segmentu „*sa*“ vo výpovediach. (Cvičenie je vhodné na upriamenie pozornosti na slovenský slovosled. Podobne ako segment *sa* je možné vyhľadávať aj iné slová a sledovať ich pozíciu vo vete. Úloha môže byť pre úrovne A1 – C2.)
- Zadáajte do vyhľadávača spojku *keď* a následne opytovacie zámeno *kedy*. Vypíšte príklady a porovnajte ich. Aký je rozdiel v použití spojky *keď* a zámena *kedy*? (Úrovne B1 – C2.)
- Zadáajte do vyhľadávača substantívum *umelkyňa*. Vypíšte 10 výpovedí, v ktorých sa vyskytuje. Sledujte, s akými adjektívami sa spája. V akých významoch sa vyskytuje? Cvičenie je možné variovať a výsledky využiť pri tvorbe textov. (Úroveň A1 – C2.)
- Na stránke SNK nájdite nadpis *Korpusy a databázy*, v časti *Štruktúra SNK* nájdite *frekvenčné zoznamy*. V jednotlivých korpusoch vyhľadajte najfrekventovanejšie slová, spojenia 2 slov, 3 slov alebo 4 slov, nájdite najfrekventovanejšie slová podľa slovných druhov. (Úroveň A1 – C2.) (Zadanie je nutné precizovať podľa požadovaného javu. Pri frekventovaných spojeniach

slov je vhodné dať následnú úlohu – použiť spojenia vo vetách alebo vyhľadať spojenia v korpuse pomocou jednoduchého vyhľadávania. Frekvenčný slovník podľa slovných druhov môže byť dobrou pomôckou pri rozširovaní slovnej zásoby.)

SNK obsahuje veľké množstvo dát. Je to príklad použitia jazyka v reálnych textoch a poskytuje veľmi vhodný materiál na prípravu. Prvým krokom je rozšírenie informácií o SNK v lektorských kolektívoch a v kolektívoch učiacich sa. Úlohy na využitie korpusu môžu byť na začiatku jednoduché, po získaní skúseností s prácou so SNK je vhodné zaradiť náročnejšie vyhľadávanie a použiť príklady pri tvorbe vlastných cvičení. Odporúčame publikáciu *Slovenský národný korpus. Texty, anotácie, vyhľadávania* (2017) a webovú stránku SNK.

5. Slovenčina ako hereditárny jazyk

Získate odpovede na otázky:

Ako sa diferencuje slovenčina ako prvý jazyk (materinský jazyk) používaný mimo územia Slovenska?

Čo označuje spojenie hereditárny jazyk?

Slovenčina ako prvý jazyk/materinský jazyk je dorozumievacím kódom používaným na území Slovenska i mimo neho osobami, pre ktoré je slovenčina dorozumievacím jazykom rodičov a komunikujú ňou od narodenia. Uvedená charakteristika inšpiruje k niekoľkým námietkam, pretože jazyk ako sociálny jav nie je jednoduché definične uchopiť. V realite vznikajú rôzne interakcie spôsobujúce modifikácie v jazykovom kóde. Už len pohľad na geografickú rôznorodosť používania slovenčiny ako materinského jazyka a existencia variet podľa krajín používania prináša do problematiky pestrosť.

Zameriame sa na slovenčinu používanú mimo územia Slovenska. Vyst'ahovalectvo zo Slovenska na konci 20. a na začiatku 21. storočia predovšetkým do západnej Európy a do USA má inú podobu ako vyst'ahovalectvo v starších obdobiach. S tým súvisí aj odlišnosť v používaní slovenčiny ako materinského jazyka. Základný rozdiel by sme mohli označiť ako odlišnosť medzi enklávnou a diasporálnou slovenčinou. Enklávny jazyk charakterizuje Miroslav Dudok (2013, s. 16) ako kód používaný v jazykovo, kultúrne aj etnicky homogénnej komunite. Ide o slovenské menšiny žijúce

napr. v Maďarsku, Rumunsku, Srbsku, Chorvátsku, Poľsku či na Ukrajine. Slovenčina sa používa aj v neoficiálnej komunikácii, je dorozumievacím prostriedkom daného kolektívu a tiež sa v nej realizuje vzdelávací proces predovšetkým v základnej škole. Zároveň sa rozvíjajú aj kultúrne aktivity a život v komunite, dôležitým faktorom je tiež budovanie pozitívneho vzťahu k Slovensku, k jeho tradíciám a kultúre v krajanských komunitách. Dôkazom je napríklad vydávanie časopisov, umelecká tvorba a záujem o folklór. Diasporálny jazyk, naopak, neexistuje v rámci istej komunity, ale je používaný osobami mimo nej. „Keď ide o slovenskú diaspóru, charakteristická je pre západoeurópske a zámorské krajiny a tvoria ju hlavne sociálni a politickí migranti.“ (Dudok, 2013, s. 17). Tieto osoby nežijú v tzv. slovenských obciach (ako je to v enkláve), ale sú situované vo väčšinovej komunite. Postupne sa aj v diaspóre môže vytvoriť komunitné prostredie, deti sa stretávajú v krúžkoch a komunikujú v slovenčine, dospelí ľudia tvoria záujmové skupiny (porov. napr. Pacharová, Sušková, 2013). Vzhľadom na charakter vysťahovalectva, ktorý nie je kolektívny, nepredpokladáme zatiaľ v diasporálnom prostredí vznik celých obcí ako v enkláve.

V západnej Európe už žije generácia mladých ľudí a detí, ktoré buď v malom veku emigrovali s rodičmi, alebo sa v zahraničí už narodili. Ide o heterogénnu skupinu, ktorú je náročné charakterizovať podľa používania alebo ovládania slovenčiny. To je typický znak diasporálnej slovenčiny, lebo na individuum pôsobia v rámci používania slovenčiny rôzne faktory a výskyt komunikačných situácií na použitie slovenčiny je variabilný. Môžeme sa pohybovať medzi týmito krajnými situáciami – slovenčina je prvým jazykom/materinským jazykom a je komunikačným

kódom v rodinnej komunikácii a druhým pólom je používanie slovenčiny v komunikácii s jedným z rodičov alebo so žiadnym, prípadne výlučne s príbuznými na Slovensku.

V tejto situácii môže byť termín materinský jazyk nepresný, resp. rozširuje sa jeho obsah. Slovenčina ako materinský jazyk v slovenskej rodine na Slovensku je iná ako slovenčina ako materinský jazyk v národne zmiešanej rodine v zahraničí, kde má ešte vplyv enklávne alebo diasporálne prostredie. Nejde tu výlučne o jej realizáciu, ale aj o hodnotu, ktorú jej komunikujúci prisudzujú. Mohlo by byť vhodné uvedenie nového termínu, označujúceho slovenčinu ako jazyk zdedený (hereditárny), rodový alebo príbuzenský. Ani tento termín nezaručuje presnú definíciu, lebo hereditárny jazyk môže byť na úrovni A0, ale aj C2 v závislosti od frekvencie jeho používania. Ide tu skôr o uvedenie si stratifikácie slovenčiny za hranicou a jej rozdielne podmienky fungovania (porov. napr. Kariková, 2013).

Hereditárny jazyk charakterizujeme ako materinský jazyk rodičov alebo jedného z rodičov človeka, ktorý žije mimo územia Slovenska. Rozdiel medzi materinským jazykom/prvým jazykom osôb žijúcich v zahraničí a hereditárnym jazykom je v tom, že materinský jazyk/prvý jazyk je používaný ako dorozumievací kód v rodine aj mimo nej, zatiaľ čo hereditárny jazyk môže byť, ale nie je nevyhnutne používaný v domácom prostredí a mimo neho sa nepoužíva. Slovenčina v krajských komunitách v Rumunsku, Maďarsku, Srbsku, Chorvátsku, Poľsku či na Ukrajine môže byť zatiaľ považovaná za materinský jazyk/prvý jazyk, pretože ide o enklávne prostredie. Slovenčinu u ľudí žijúcich napr. vo Veľkej Británii označujeme ako hereditárny jazyk. Osoba majúca slovenčinu

ako materinský jazyk je schopná študovať po slovensky. V prípade hereditárneho jazyka je jeho úroveň od minimálnej, resp. úplnej neznalosti až po C2. To, čo diferencuje slovenčinu ako hereditárny jazyk a slovenčinu ako cudzí jazyk je hodnota, ktorú tomuto kódu pripisuje hovoriaci. Pokiaľ sa hlási k slovenskému pôvodu a udržiava kontakt s krajinou, je predpoklad, že jazyk svojich príbuzných vníma aktuálne alebo potencionálne ako svoj dorozumievací kód.

Terminologická diferenciácia slovenčiny používanej mimo územia Slovenska môže pomôcť pri výbere stratégií na rozvoj tohto kódu (napr. pri príprave výučbových materiálov).

6. Mobilné učenie sa slovenčiny

Získate odpovede na otázky:

Čo je mobile learning?

Aká je výhoda mobile learning-u pri výučbe slovenčiny ako druhého jazyka?

Aké mobile learning-ové kurzy sú v rámci slovenčiny ako druhého jazyka?

Jednou z možností, ako osloviť osoby so slovenčinou ako hereditárnym jazykom a rozvíjať ich komunikačnú kompetenciu, je mobile learning. Základný koncept tohto učenia vystihujú slová *kdekoľvek* a *kedykoľvek*, čiže ide o učenie sa na ľubovoľnom mieste a v ľubovoľnom čase prostredníctvom mobilných technológií (porov. napr. Bidin, Ziden, 2013, Mehdipour, Zerehkafi, 2013). Forma mobilnej aplikácie na rozvoj komunikačných kompetencií môže osloviť veľký počet osôb v rôznych krajinách. Mala by byť súčasťou neformálneho vzdelávania mimo školského prostredia, ale jej zaradenie do formálneho vzdelávania nie je vylúčené.

Mobilná aplikácia na výučbu slovenčiny ako cudzieho jazyka *ESKO* je vytvorená v operačnom systéme Android, ktorý sa celosvetovo považuje za najrozšírenejší. „Aj keď viaceré výskumy ukazujú rôzne štatistiky používania operačných systémov v mobilných zariadeniach, všetky sa zhodujú na tom, že operačný systém Android výrazne dominuje na celosvetovom trhu s mobilnými zariadeniami.“ (Voštinár, 2017, s. 192).

V slovenskom priestore sa už udomácnila mobilná výučba, svedčia o tom mobilné aplikácie určené pre rôzne predmety. V oblasti slovenčiny ako cudzieho jazyka existuje mobilná výučba *My Slovak* ako súčasť e-learningovej výučby *My Slovak*, pripravenej v *Studia Academica Slovaca – centrum pre slovenčinu ako cudzí jazyk*.

7. Didaktický prístup zameraný na komunikačnú kompetenciu

Získate odpovede na otázky:

Aké sú tradičné a overené didaktické prístupy v učebniciach slovenčiny ako cudzieho jazyka/druhého jazyka?

V čom sa je jedinečný prístup v aplikácii Esko?

Ako sa realizuje valenčná a intenčná štruktúra slovenských slovies?

V učebniciach cudzích jazykov je stabilizovaný a overený tematický prístup k osvojovaniu cudzieho jazyka a gramatické javy sú prezentované postupne, napríklad vyjadrenie prítomnosti, následne minulosti a na koniec budúcnosti. Niektorí učiaci sa by chceli komunikovať o prítomnosti, minulosti či budúcnosti relatívne paralelne. Položili sme si otázku, ako by sme mohli postupovať inak, aby učiaci sa čo najskôr dokázal komunikovať vo všetkých slovesných časoch, resp. v hlavných slovesných časoch. Tematické rozdelenie determinuje komunikáciu, aj keď istej ohraničenosti sa na začiatku učenia nedá vyhnúť. Je samozrejmé, že na začiatku je dôležité komunikovať o jednoduchých témach a následne môžeme vyberať náročnejšie oblasti, výzvou však je, či je možné učivo neštruktúrovať tematicky, ale poskytnúť viac okruhov v rámci inej štruktúry.

Ak sa pozrieme na proces uchopovania sveta okolo nás v dorozumievacom kóde, zistíme, že pri komunikácii prisudzujeme veciam isté deje, vlastnosti či stavy. Formálne patrí centrálnu

postavenie slovesu ako označeniu dynamického príznaku veci. Slovesá sú síce väčšinou nesamostatne stojace dynamické príznaky, avšak práve slovesná lexikálno-gramatická kategória intencie určuje, ktoré ďalšie pomenovania výpoveď obsahuje. Tak napríklad pri slovese *prší* (patriacom do jednočlenného intenčného typu D_{A:P}) nie je potreba dopĺňať ďalšie časti výpovede okrem okolností deja, napríklad *veľmi, dnes, vo Zvolene*. Naopak, sloveso *počítať* vyžaduje vyjadrenie činiteľa deja (agensa) aj zasiahnutú substanciu (paciensa), napríklad *Počítame zúčastnených*. alebo *Počítame s tým, že prídeš*.

Intencia aj valencia slovesa sú príbuzné termíny uchopujúce jeden jav z dvoch aspektov. Valencia je intencia na úrovni formy, intencia je valencia na úrovni významu (porov. napr. Sokolová, 1995, s. 59). Valenciu slovesa vnímame „... ako schopnosť viazať na seba obligatórne pozície..., implikuje v sebe počet pozícií, formy pozícií (ľavovalenčné, pravovalenčné) a ich konkrétne podoby (ľavovalenčná vyjadrená Sn, Sg, nevyjadrená, pravovalenčná vyjadrená pádmi alebo vedľajšími vetami, infinitívom, adverbiálami)...“ (Sokolová, 1995, s. 60). Miloslava Sokolová pracuje so 4 valenčnými štruktúrami a s 8 intenčnými štruktúrami. Subjektovo-objektovej valenčnej štruktúre zodpovedajú 3 intenčné štruktúry typu Agens – Dej – Paciens, kde na mieste agensa⁸ môže vystupovať procesuál i statuál, subjektovo-bezobjektová valenčná štruktúra sa realizuje v piatich

⁸ Agens vystupuje pri akčných slovesách, procesuál pri procesných a statuál pri statických.

intenčných štruktúrach rozdelených podľa toho, či je paciens vyjadrený v rámci agensa, v rámci deja a aj podľa charakteru pravovalenčného doplnenia – agens, procesuál, statuál.

Tabuľka 1 Valenčná a intenčná štruktúra slovenských slovies (podľa Sokolová, M., 1995, s. 59; príklady z Valenčného slovníka slovenských slovies na korpusovom základe, 2014)

Valenčná štruktúra	Intenčná štruktúra	Príklad
I. subjektovo-objektová	I.a Ag – D – Pt	<i>Dirigent vedie súbor.</i>
	I.b Proc – D – Pt	<i>Teším sa na každý nový článok.</i>
	I.c Stat – D – Pt	<i>Na Grécko sa nechytajú ani vyhlásené dovolenkové destinácie</i>
II. subjektovo- bezobjektová	II. Ag = Pt – D	<i>Vojaci ustupovali.</i>
	III. Ag – DPt	<i>Deti tancujú.</i>
	IV. Ag/Proc – D	<i>Dcéрка Emka už chodí.</i>
	V. Proc – D	<i>Človek bledne.</i>
	VI. Stat/Proc – D	<i>Práca na knihe pokračuje.</i>
III. bezsubjektovo-objektová	VII. D – Proc/Stat	<i>Oziaba ma.</i>
IV. bezsubjektovo-bezobjektová	VIII. D	<i>Zatiahlo sa.</i>

Poznámka: Ag – agens, Proc – procesuál, Stat – statuál, D – dej, Pt – paciens

Pri subjektovo-objektovej valenčnej štruktúre je ľavovalenčný participant vždy v nominatíve (príp. v genitíve), singuláru, pád pravovalenčného participanta môže byť akýkoľvek okrem nominatívu, napr. akuzatív: *Perieme šaty.*, datív *Ďakujú priateľom.*, genitív: *Dočkali sa príchodu jari.*, inštrumentál: *Záhrada zarástla trávou.*, lokál: *Písali o knihe.* Niektoré slovesá majú dva pravovalenčné participanty, napr. *Podala knihu spolužiačke. Rozprávala mu o histórii.*

Valenčnú štruktúru slovesa určujeme v mobilnej aplikácii podľa *Valenčného slovníka slovenských slovies* (1998) a *Valenčného slovníka slovenských slovies na korpusovom základe* (2014), pracujeme tiež s monografiou *Vetné modely v slovenčine* (Nižníková, 2001) a s *Krátkym slovníkom slovenského jazyka* (2006), ako aj so *Slovníkom súčasného slovenského jazyka* (2006, 2011, 2015).

Vo vetách sa okrem slovesa a jeho valenčného doplnenia nachádzajú slová vyjadrujúce okolnosť deja, napr. čas, miesto, príčinu či spôsob. Prítomnosť týchto slov nie je ovplyvnená slovesom, ale mimojazykovou realitou, ktorá je jazykovo stvárnená.

Výučba pádov ohybných slovných druhov je v tomto systéme výučby ovplyvnená slovesom. Výber slovies môže byť determinovaný cieľovou skupinou, tematickým zameraním, prípadne frekvenciou slova.

8. Esko – mobilná aplikácia

Získate odpovede na otázky:

Ako sa člení aplikácia Esko?

Čo tvorí obsah jednotlivých častí?

Akú formu majú cvičenia?

Prečo je hlavná postava Esko?

Ako môžeme s aplikáciou pracovať počas výučby?

Informácie o aplikácii uvedené v mobilnej verzii

Esko – zdokonaľ si slovenčinu v cudzine

Aplikácia Esko – zdokonaľ si slovenčinu v cudzine je určená pre deti vo veku 10 – 15 rokov, avšak môže osloviť aj mládež a tiež dospelých ľudí. Jej cieľom je poskytnúť priestor na rozvíjanie komunikačnej kompetencie v slovenčine ako materinskom jazyku pre deti, ktoré žijú v cudzine a nie sú so slovenčinou v denno-dennom kontakte. Môže byť užitočná aj pre ľudí učiacich sa slovenčinu ako cudzí jazyk.

Esko – zdokonaľ si slovenčinu v cudzine chce predovšetkým rozvinúť schopnosť komunikovať. Okruhy sú rozdelené podľa slovies, ktoré sú vo všeobecnosti základom komunikácie. V jednom

bloku, označenom jedným slovesom, sa nachádza slovná zásoba, úlohy a testovanie. *Esko – zdokonaľ si slovenčinu v cudzine* poskytuje možnosť precvičiť používanie určitého slovesa v rôznych komunikačných situáciách.

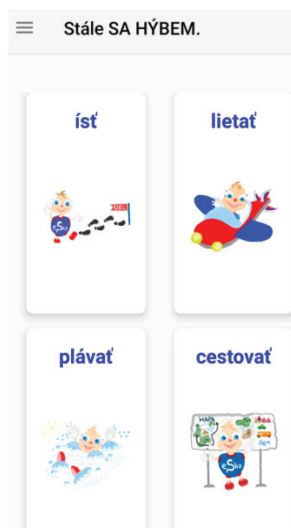
Súčasťou aplikácie *Esko – zdokonaľ si slovenčinu v cudzine* je aj stručné predstavenie niektorých súčastí slovenskej kultúry, napríklad miest, známych ľudí či kultúrnych udalostí.

Aplikácia *Esko – zdokonaľ si slovenčinu v cudzine* je vytváraná na Filozofickej fakulte Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici v rámci riešenia projektu KEGA č. 034UMB-4/2018 *Rozvoj komunikačnej kompetencie v slovenčine ako materinskom jazyku v komunitách Slovákov žijúcich v zahraničí* (vedúca projektu: Mgr. Lujza Urbancová, PhD.). Doba riešenia projektu je 2018 – 2019.

Autorský kolektív aplikácie: PaedDr. Zuzana Bariaková, PhD., Mgr. Annamária Genčiová, PhD., Mgr. Martina Kubealaková, PhD., Mgr. Lujza Urbancová, PhD. Technická realizácia: PaedDr. Patrik Voštinár, PhD.

Kurz *Esko – zdokonaľ si slovenčinu v cudzine* je členený podľa slovies a v rámci jedného slovesa sa prezentuje viacero tematických oblastí. Určujúcou je valencia slovesa. Snahou je použiť príklady viacerých valenčných štruktúr daného slovesa. V ponuke sú tri sémantické okruhy – *Stále sa HÝBEM. Rado HOVORÍM. MILUJEM pohyb*. Sémantické okruhy boli vybraté podľa veku cieľovej skupiny (aplikácia je primárne určená mládeži vo veku 10 – 15 rokov).

Okruh *Stále sa HÝBEM* obsahuje akčné slovesá *ísť*, *lietať*, *plávať* a *cestovať*; okruh *Rado HOVORÍM* má slovesá *hovoríť*, *odpovedať*, *písať*, *pýtať sa*; v okruhu *MILUJEM pohyb* sú slovesá *milovať*, *cítiť*, *tešiť*, *trápiť*.

Obrázok 1 Akčné slovesá v sémantickom okruhu *Stále sa HÝBEM*

Všetky slovesá majú vo valenčnej štruktúre ľavovalenčný participant – substantívum v nominatíve. Pravovalenčná pozícia je obsadená rôznymi pádovými realizáciami menných slovných druhov. Okrem valenčných pozícií sa v okolí slovesa nachádzajú slová vyjadrujúce okolnosti deja, napríklad čas, miesto, spôsob atď.

Každé sloveso má rovnakú ponuku – slovná zásoba, cvičenia a testovanie. Slovná zásoba tvorí východisko, jednoducho predstavuje slová, s ktorými sa v cvičeniach pracuje. Úlohy v rámci slovnej zásoby sú zamerané na dopĺňanie písmen a slabík a na upevnenie poznania významu slov a slovných spojení. V časti slovná zásoba sa nepracuje so slovom v kontexte. Cieľom je pripraviť učiaceho sa na cvičenia (porov. príloha, obrázky 4 – 15).

V cvičeniach je základným princípom uplatnenie komunikačného hľadiska – sloveso v jednotlivých valenčných formách je predstavené kontextovo a v rámci dialógov. Na začiatku je vždy precvičenie formy slovesa vo všetkých časoch v oznamovacom spôsobe.

1a/10 Vyber a doplň.

ísť

	včera	dnes	zajtra
ja			
ty			
on			
ona			
ono, to			
my			

Návrat to menu Ukáž riešenie --->

Obrázok 2 Precvičenie paradigmy slovesa *ísť* v oznamovacom spôsobe

2/10 Vyber a napíš.

idem, išla, išlo, pôjdem, išli sme, idete, išiel, išiel si, pôjdeš, išli, ideš, ide, ideme, pôjde, idú, pôjdeme, išla si, išiel som, pôjdete, pôjdu, išla som, išli ste, ja som išla, ja som išiel, ty si išla, ty si išiel, my sme išli, vy ste išli

Vzor: ja včera: ja som išla, išla som; ja som išiel, išiel som

ja zajtra: pôjdem

ty dnes: _____

on včera: _____

my dnes: _____

vy včera: _____

ony dnes: _____

vy zajtra: _____

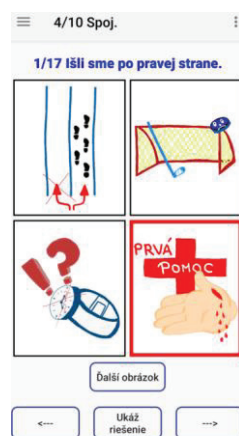
my včera: _____

<--- Ukáž riešenie --->

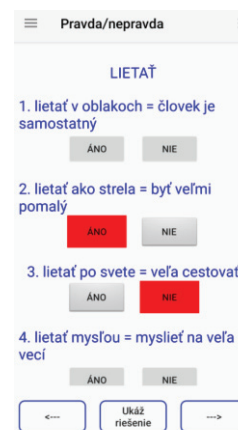
Obrázok 3 Precvičenie paradigmy slovesa *ísť*

Náročnosť je zvyšovaná postupne, najprv je poskytnuté slovo a učiaci sa vyberá správne riešenie, následne vyberá a sám píše a v ďalších cvičeniach už používa sloveso vo valenčných realizáciách.

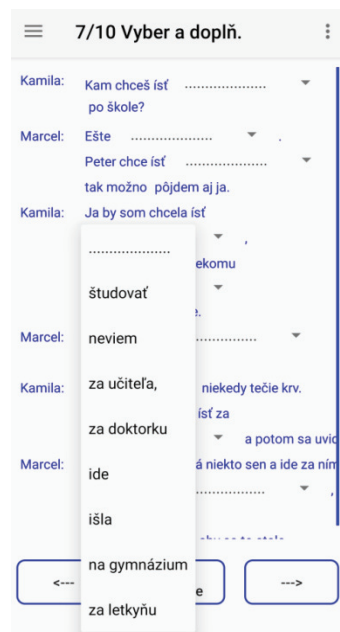
Cvičenia sú dizajnované tak, aby sa postupne zvyšovala náročnosť, aby boli predstavené rôzne komunikačné situácie a okrem slovies sa precvičujú pády podstatných mien i zámen. Zároveň je dôležitá pestrosť úloh aj jednoduchosť inštrukcií, ako aj dĺžka cvičení. Frazeologizmy alebo vety sú vysvetlené prostredníctvom jednoduchých obrázkov a cvičení typu *spoj* (obrázok 4) alebo *pravda/nepravda* (obrázok 5).

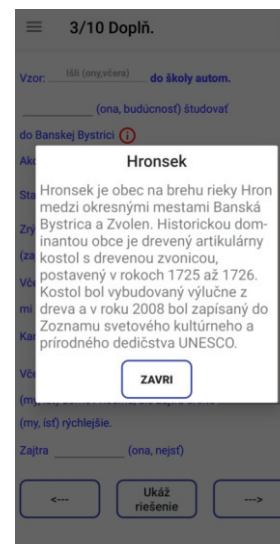
Obrázok 4 Vysvetlenie viet a frazém

Obrázok 5 Cvičenia typu *pravda/nepravda*

Obrázok 6 Cvičenia typu *vyber a doplň*

Obrázok 7 Kulturémy v aplikácii Esko

Najdôležitejšou časťou cvičení sú úlohy, v ktorých je sloveso prezentované v kontexte, resp. v dialógu (obrázok 6). Všetky predchádzajúce úlohy sú prípravou na to, aby bol učiaci sa schopný doplniť dialóg. Vyvrcholením je dialóg na precvičenie slovies a tvarov v pravovalenčných i ľavovalenčných pozíciách. Na záver je zaradený dialóg sumarizujúci jednotlivé cvičenia.

Sprevádzajúcou postavou je Esko – postava bez rodovej špecifikácie (to Esko), názov vznikol zo značky SK (Slovensko). Otázka hlavnej postavy alebo sprevádzajúcej postavy či postáv stála na začiatku prípravy aplikácie. Ponúkali sa viaceré možnosti. Východiskom sa stal vek cieľovej skupiny a jej psychologická charakteristika. Adolescentská skupina má tendenciu „zbaviť sa čo najdlhšie detských atributů (pokiaľ nejde o aktuálnu infantilnú módu)...“ (Vágnerová, 2012, s. 36). Rozhodli sme sa, že využijeme postavu, ktorá má ľudské črty, ale je vymyslená. Je do istej miery infantilná, ale originálna. Výhodou sa stalo aj to, že pri nej môžeme používať stredný rod. Vzhľadom na problematiku vyjadrenia rodu v slovenskom jazyku a snahu o vyrovnané používanie mužského a ženského rodu sme považovali za vhodné pri hlavnej postave zvoliť práve stredný rod.

Súčasťou aplikácie Esko je získanie spätnej väzby o úspešnosti zvládnutia slovesa – testovanie a následné hodnotenie. Otázky sú vytvorené podľa úloh v cvičení, testuje sa nielen paradigma príslušného slovesa, ale aj menné paradigmy pravovalenčných doplnení a predložky s nimi spojené (porov. príloha, obrázky 48 – 52).

Vzhľadom na to, že cieľom aplikácie je poskytnúť priestor na zlepšenie komunikačnej kompetencie, ku ktorej patrí aj poznanie slovenských reálií, súčasťou textu je prezentovanie

slovenských miest, osobností a iných reálií so zjednocujúcim názvom kulturémy. Informácia o nich sa objaví po ťuknutí na symbol „i“ uvedený pri lexéme označujúcej kulturému (príloha, obrázok 7 a príloha B, obrázky 26 – 28).

9. Návrh práce s mobilnou aplikáciou Esko počas výučby

Primárne využitie aplikácie je na individuálne učenie sa. Ak ju využijeme ako súčasť kolektívnej výučby, jej miesto vidíme v úlohách zadaných ako domáca úloha. Výhodou takejto práce je, že vyučovací proces nenarúšame používaním mobilných zariadení. V súčasnosti sa už stretávame s tým, že na niektorých školách sa venuje pozornosť minimalizácii činnosti s mobilným zariadením (napr. používanie mobilov nie je dovolené počas vyučovania). Napriek tomu, že v používaní mobilných aplikácií je veľké množstvo pozitív, v súčasnej situácii, keď sa venuje pozornosť aj vplyvu mobilných zariadení na schopnosť sústredenia a iné schopnosti, považujeme pri kolektívnej výučbe s lektorkou/lektorom za primárnu prácu bez elektronických či mobilných zariadení. V domácej príprave je ich použitie vítané, lebo poskytujú nový jazykový materiál.

- Cvičenia na precvičenie väzby slovies (môžu byť variované podľa jednotlivých slovies)
Napíš 10/5/X rôznych príkladov použitia slovesa *ísť*.
V cvičeniach o slovese *písať* nájdi také vety, kde sú za slovesom dve podstatné mená.
Aké slová sa nachádzajú najbližšie za slovesom *plávať*?

- Cvičenia na precvičenie skloňovania menných slovných druhov (podstatné mená, prídavné mená, zámená a príslušné predložky)

V cvičeniach o slovese *hovoríť* nájdí vety, kde je podstatné meno za slovesom v akuzatíve/zámeno v datíve atď., a vypíš ich.

Nájdí také použitie slovesa *hovoríť*, v ktorom za ním nasleduje predložka.

- Cvičenia na rozvoj komunikačnej kompetencie

V cvičeniach o slovese *cestovať* nájdí a vypíš situácie, v ktorých sa nachádza ESKO.

Vypíš také príklady z cvičení o slovese *ísť*, kde sloveso nemá význam – *človek sa pohybuje*. (Cvičenie na zapamätanie obrazných pomenovaní, resp. frazém.)

Porozprávaj/napiš o tom, čo zažíva Esko v časti *pýtať sa*.

Zoznam bibliografických odkazov a literatúra

- BOSÁK, Ján. Skúmanie jazyka ako sociálno-komunikačného systému. In: *Dynamické tendencie v jazykovej komunikácii*. Ed. Ján Bosák. Bratislava : Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV, 1990, s. 75-84.
- DOLNÍK, Juraj. *Jazyk – človek – kultúra*. Bratislava : Kalligram, 2010a. 224 s.
- DOLNÍK, Juraj. *Teória spisovného jazyka so zreteľom na spisovnú slovenčinu*. Bratislava : VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 2010b.
- DOLNÍK, Juraj. Sociálne významy spisovnej slovenčiny. In: *Studia Academica Slovaca. Prednášky z XLVIII. letnej školy slovenského jazyka a kultúry*. Bratislava : Univerzita Komenského, 2012, s. 55-66.
Dostupné na internete: zborniky.e-slovak.sk/SAS_41_2012.pdf.
- DOLNÍK, Juraj. *Jazyk v pragmatike*. Bratislava : VEDA, vydavateľstvo SAV, 2018.
- DUDOK, Miroslav. Podoby slovenčiny vo svete. In: *Slovenčina vo svete. Súčasný stav a perspektívy. Zborník z medzinárodnej konferencie*. Ed. Jana Pekarovičová, Zuzana Hargašová. Bratislava : Univerzita Komenského, 2013, s. 15-20.
- Dynamika spoločenských zmien a stratifikácia národného jazyka. Zborník príspevkov z konferencie konanej 13. 4. 2010 v Banskej Bystrici*. Ed. Anna Gálisová. Banská Bystrica : Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici, Fakulta humanitných vied, 2012.
- HORECKÝ, Ján. Vymedzenie štandardnej formy slovenčiny. In: *Slovenská reč*, 44, 1979, s. 221-227.
- HORECKÝ, Ján. K teórii spisovného jazyka. In: *Jazykovedný časopis*, 32, 1981, č. 2, s. 117-122.
- HORECKÝ, Ján. Stratifikácia národného jazyka ako dôsledok dynamických procesov. In: *Dynamika súčasnej češtiny z hľadiska lingvistické teórie a školskej praxe*. Praha : Univerzita Karlova, 1988, s. 15-19.

CHLPÍKOVÁ, Katarína; ŠIMKOVÁ, Mária. Jazykové a textové zdroje Slovenského národného korpusu a ich využitie vo výučbe slovenčiny ako cudzieho jazyka. In: *Slovenčina ako cudzí jazyk. Zborník príspevkov z konferencie s medzinárodnou účasťou*. Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave, Centrum ďalšieho vzdelávania, Útvar jazykovej a odbornej prípravy cudzincov a krajanov, 2015, s. 131-145.

IVANOVÁ, Martina. *Valencia statických slovies*. Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Prešovensis, Monographia 67. Prešov : Prešovská univerzita v Prešove, 2006.

IVANOVÁ, Martina et al. *Valenčný slovník slovenských slovies na korpusovom základe*. Prešov : Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, 2014.

KARIKOVÁ, Soňa. Analýza potrieb vzdelávania v slovenskom jazyku v prostredí slovenských komunit v zahraničí. In: *Slovenčina vo svete, súčasný stav a perspektívy*. Zborník príspevkov z medzinárodnej konferencie konanej 22. – 25. októbra 2013 v Bratislave. Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave, 2013, s. 15-21.

KOLDEOVÁ, Lujza. Mobilné vzdelávanie vo vyučovaní cudzích jazykov : šanca alebo riziko? In: *Informačno-komunikačné technológie a vyučovanie jazykov. Pro et contra*. Ed. Adriána Koželová, Erika Brodňanská. Prešov : Prešovská univerzita v Prešove, 2015, s. 47-55. Dostupné online: <http://www.pulib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/Kozelova2>

Krátky slovník slovenského jazyka. 2003. Dostupné online: http://www.juls.savba.sk/kssj_4.html

KRČMOVÁ, Marie. K variabilitě běžné mluvené češtiny. In: *Dynamika současné češtiny z hlediska lingvistické teorie a školské praxe*. Praha : Univerzita Karlova, 1988, s. 127-133.

KRČMOVÁ, Marie. Proces konstituovania súčasnej povsednej reči. In: *Globalizacija i etnizacija*. Ed. G. P. Neščimenko. Moskva : Nauka, 2006, s. 102-119.

KVAPIL, Roman et al. *Slovenčina ako cudzí jazyk. Príručka pre učiteľov*. Bratislava : Metodicko-pedagogické centrum, 2018.

MARKOŠ, Ján. *Sila rozumu v bláznivej dobe. Manuál kritického myslenia*. Knižná edícia Denníka N. Bratislava : N Press, s. r. o., FINIDR, s. r. o. , 2019.

MEHDIPOUR, Yousef; ZEREHKAFI, Hamideh. Mobile Learning for Education: Benefits and Challenges. In: *International Journal of Computational Engineering Research*, June 2013, vol 03, issue 6, s. 93-101.

MIKO, František. *Rod, číslo a pád podstatných mien*. Bratislava : Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1962.

MISTRÍK, Jozef et al. *Encyklopédia jazykovedy*. Bratislava : Vydavateľstvo Obzor, 1996.

NEŠČIMENKO, Galina. *Etničeskij jizik*. Mníchov : Verlag Otto Sagner, 1999.

ONDREJOVIČ, Slavomír. Jazyková ekológia a ekológia lingvistiky. In: *Jazykovedný časopis*, roč. 47, 1996, č. 1, s. 3-24.

ONDREJOVIČ, Slavomír. Prestížnosť jazyka centra, centrum verus región. In: *Slovenský jazyk*. Ed. Ján Bosák. Opole : Uniwersytet Opolski – Instytut Filologii Polskiej. 1998, s. 117-121.

PACHEROVÁ, Mária; SUŠKOVÁ, Alena. Špecifiká výučby slovenčiny ako materinského jazyka v kontexte ekonomickej migračnej vlny v Írsku. In: *Slovenčina vo svete. Súčasný stav a perspektívy. Zborník z medzinárodnej konferencie*. Ed. Jana Pekarovičová, Zuzana Hargašová. Bratislava : Univerzita Komenského, 2013, s. 176-178.

PAPIERZ, Maryla: Etykieta językowa w ujęciu polsko-słowackim. In: *Slovenčina (nielen) ako cudzí jazyk v súvislostiach*. Ed. Ľudmila Žigová, Miloslav Vojtech. Bratislava : Univerzita Komenského 2011, s. 99-106.

PEKAROVIČOVÁ, Jana; GABRIKOVÁ, Adela: Etnostereotypy a ich motivácia. In: *Spotkania międzykulturowe. Tom II. Językoznawstwo, glottodydaktyka*. Katowice : Uniwersytet Śląski, Wydawnictwo Gnome 2012, s. 151-158.

PETERSON, Elizabet; COLTRAN, Bronwyn. Culture in Second Language Teaching. In: *ERIC Digest. EDO-FL-03-09*. December 2003. Washington: Center for Applied Linguistics 2003. Dostupné na: <http://www.cal.org/resources/digest/0309peterson.html>.

SEDLÁKOVÁ, Marianna et al. *Praktická didaktika slovenčiny ako cudzieho jazyka*. Košice : Univerzita Pavla Jozefa Šafárika, Filozofická fakulta, 2015.

SKUTNABB-KANGAS, Tove. *Menšina, jazyk, rasizmus*. Bratislava : Kalligram, 2000.

SLANČOVÁ, Dana – SOKOLOVÁ, Miloslava. Variety hovorenej podoby slovenčiny. In: *Studia Academica Slovaca*, 23. Bratislava : Stimul, 1994, s. 225-240.

Slovenčina vo svete. Súčasný stav a perspektívy. Zborník z medzinárodnej konferencie. Ed. Jana Pekarovičová, Zuzana Hargašová. Bratislava : Univerzita Komenského, 2013.

Slovník slovenského jazyka, 1959 – 1968. Dostupné online: http://www.juls.savba.sk/ssj_peciar.html.

SOKOLOVÁ, Miloslava. *Kapitolky zo slovenskej morfológie*. Prešov : SLOVACONTACT, 1995.

SOKOLOVÁ, Miloslava; NIŽNÍKOVÁ, Jolana. *Valenčný slovník slovenských slovies*. Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Prešoviensis. Prešov : Filozofická fakulta v Prešove, Prešovská univerzita, 1998.

Spoločný európsky referenčný rámec pre jazyky. Bratislava: Štátny pedagogický ústav, 2006.

ŠIMKOVÁ, Mária; GAJDOŠOVÁ, Katarína; KMEŤOVÁ, Beáta; DEBNÁR, Marek. *Slovenský národný korpus. Texty, anotácie, vyhľadávania*. Bratislava : Jazykovedný ústav Ľ. Štúra Slovenskej akadémie vied, Mikula, s. r. o., 2017.

THOROVÁ, Kateřina. *Vývojová psychologie. Proměny lidské psychiky od početí po smrt*. Praha : Portál, 2015.

URBANCOVÁ, Lujza. Rozvoj kultúrnej kompetencie pri výučbe slovenčiny ako cudzieho jazyka. In: *Spotkania międzykulturowe. Tom II. Językoznawstwo, glottodydaktyka*. Katowice : Uniwersytet Śląski, Wydawnictwo Gnome 2012, s. 217-224.

URBANCOVÁ, Lujza. Rozvoj sociolingválnych kometencií pri výučbe slovenčiny ako cudzieho jazyka. In: *Slovenčina vo svete. Súčasný stav a perspektívy. Zborník z medzinárodnej konferencie*. Ed. Jana Pekarovičová, Zuzana Hargašová. Bratislava : Univerzita Komenského, 2013, s. 43-47.

URBANCOVÁ, Lujza. Zvieracie dysfemizmy a ich použitie v komunikácii. In: *Kulturowe konteksty języka*. Szczecin : Volumina.pl, 2014, s. 315-321.

URBANCOVÁ, Lujza. Skúmanie hovorovej slovenčiny. In: *Synchronne a diachronne kontexty jazykovej komunikácie*. Banská Bystrica : Filozofická fakulta, vydavateľstvo Belianum, 2015, s. 349-356.

URBANCOVÁ, Lujza. Variety národného jazyka vo výučbe slovenčiny ako cudzieho jazyka. In: *Slovenčina ako cudzí jazyk. Zborník príspevkov z konferencie s medzinárodnou účasťou*. Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave, Centrum ďalšieho vzdelávania, Útvar jazykovej a odbornej prípravy cudzincov a krajanov, 2015, s. 86-94.

VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie. Dětství a dospívání*. Praha : Univerzita Karlova v Praze, 2012.

VOŠTINÁR, Patrik. Programovanie mobilných vzdelávacích aplikácií APP Inventor a Android Studio. In: *Journal of Technology and Information Education*, 1/2017, vol. 9, issue 1, s. 189-204.

Webová stránka: <https://korpus.sk/>

ZAJACOVÁ, Stanislava. Kolokvializmy vo výučbe slovenčiny ako cudzieho jazyka. In: *Slovenčina vo svete. Súčasný stav a perspektívy. Zborník z medzinárodnej konferencie*. Ed. Jana Pekarovičová, Zuzana Hargašová. Bratislava : Univerzita Komenského, 2013, s. 48-55.

Bibliografická poznámka

Časti textu boli v zmenenej verzii publikované alebo odzneli na konferenciách.

URBANCOVÁ, Lujza. Rozvoj kultúrnej kompetencie pri výučbe slovenčiny ako cudzieho jazyka. In: *Spotkania międzykulturowe. Tom II. Językoznawstwo, glottodydaktyka*. Katowice : Uniwersytet Śląski, Wydawnictwo Gnome 2012, s. 217-224.

URBANCOVÁ, Lujza. Rozvoj sociolingválnych kompetencií pri výučbe slovenčiny ako cudzieho jazyka. In: *Slovenčina vo svete. Súčasný stav a perspektívy. Zborník z medzinárodnej konferencie*. Ed. Jana Pekarovičová, Zuzana Hargašová. Bratislava : Univerzita Komenského, 2013, s. 43-47.

URBANCOVÁ, Lujza. Zvieracie dysfemizmy a ich použitie v komunikácii. In: *Kulturowe konteksty języka*. Szczecin : Volumina.pl, 2014, s. 315-321.

URBANCOVÁ, Lujza. Variety národného jazyka vo výučbe slovenčiny ako cudzieho jazyka. In: *Slovenčina ako cudzí jazyk. Zborník príspevkov z konferencie s medzinárodnou účasťou*. Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave, Centrum ďalšieho vzdelávania, Útvár jazykovej a odbornej prípravy cudzincov a krajanov, 2015, s. 86-94.

URBANCOVÁ, Lujza. Slovenčina a diskurz o rodovej rovnosti. In: *Studia Academica Slovaca*. Prednášky 54. letnej školy slovenského jazyka a kultúry. Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislava, 2018, s. 291-306.

Texty o mobilnej aplikácii odznali na konferenciách

URBANCOVÁ, Lujza. *Mobilná výučba slovenčiny ako cudzieho jazyka*. Príspevok na konferencii *Komunikácia v odborných reflexiách*. 10. medzinárodná vedecká konferencia o komunikácii. Banská Bystrica 12. – 13. 9. 2018.

URBANCOVÁ, Lujza. *Esko – mobilná výučba slovenčiny ako hereditárneho jazyka*. Príspevok na konferencii *Slovenské národnostné školstvo a zachovanie národného povedomia v krajinách strednej, južnej a východnej Európy*. Banská Bystrica 6. – 7. 9. 2019.

Príloha

Príloha A Inštalácia mobilnej aplikácie ESKO

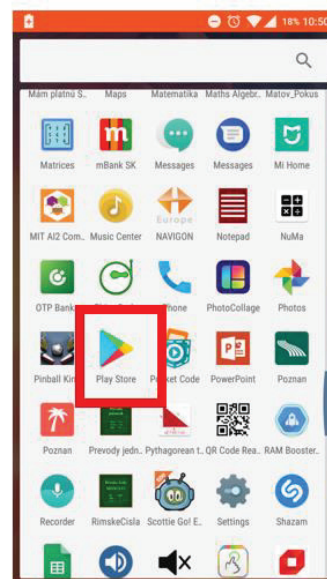
Príloha B Sloveso *ísť* v mobilnej aplikácii ESKO

Príloha C Sledovanie filmov ako prostriedok rozvoja socio-kultúrnej kompetencie

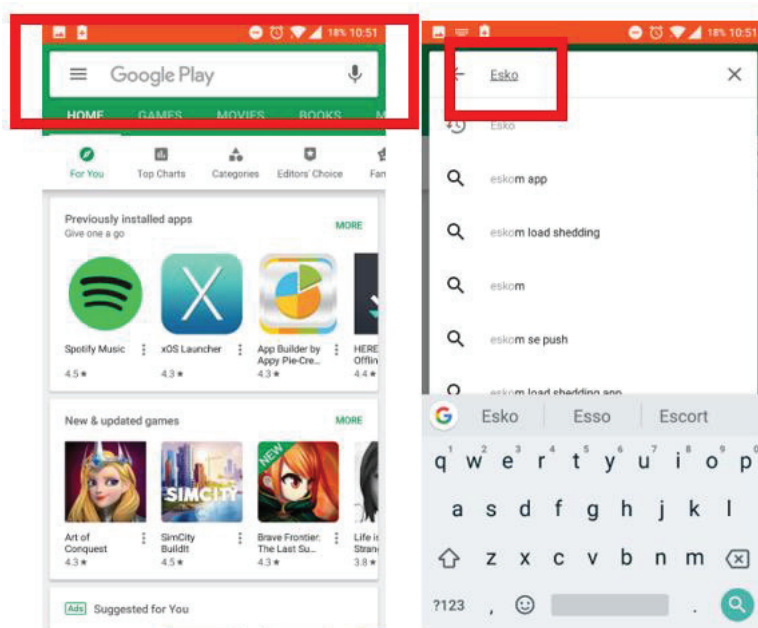
Príloha A

Aplikáciu *Esko* je možné nainštalovať iba na mobilných zariadeniach s operačným systémom Android. Odporúča sa používať aplikáciu od Android verzie *5.0 Lollipop*.

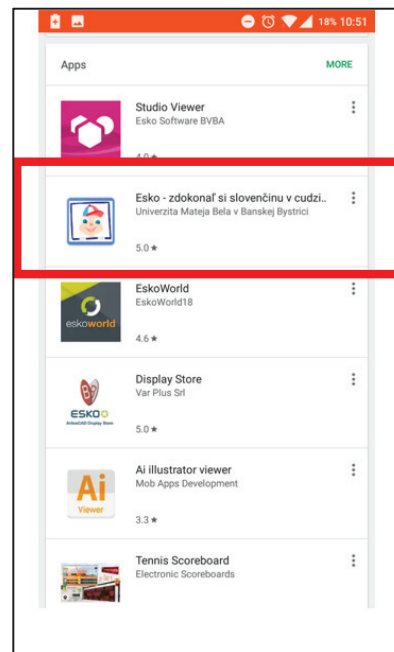
1. Aplikáciu je potrebné nainštalovať priamo v mobilnom telefóne prostredníctvom obchodu *Play Store*.

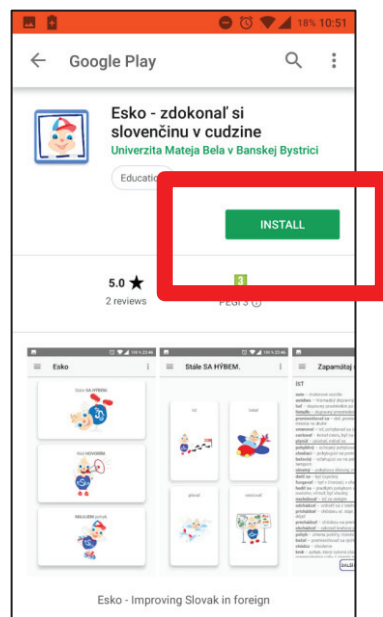
2. V obchode *Play Store* je potrebné dať do vyhľadávania názov aplikácie *Esko*.

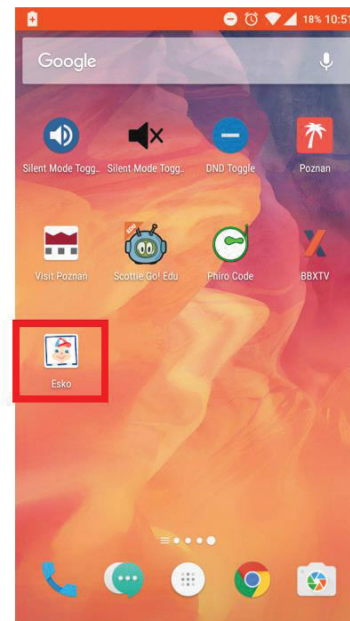
1. Následne z ponúknutých aplikácií vyberiete aplikáciu *Esko – zdokonaľ si slovenčinu v cudzine* od vývojára *Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici*.

2. Po vybratí aplikácie je potrebné stlačiť tlačidlo *Install* (resp. *Inštalovať*).

3. Nainštalovaná aplikácia sa zobrazí medzi všetkými aplikáciami nainštalovanými v mobilnom zariadení.

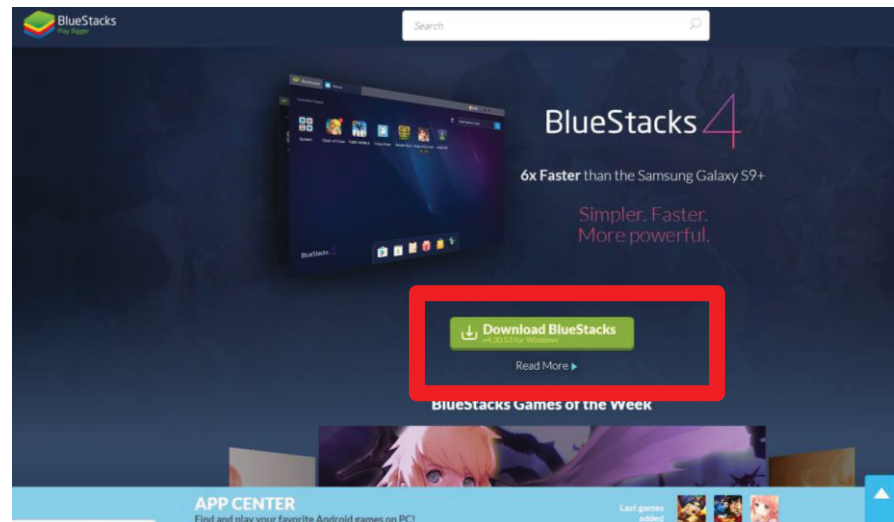
Inštalácia do počítača s OS Windows

V prípade, že by ste chceli nainštalovať aplikáciu do počítača s operačným systémom Windows, je potrebné stiahnuť aplikáciu – emulátor operačného systému Android. **(Upozornenie: v prípade emulátora bude aplikácia reagovať pomalšie, na veľmi slabých/starých počítačoch nemusí fungovať vôbec).**

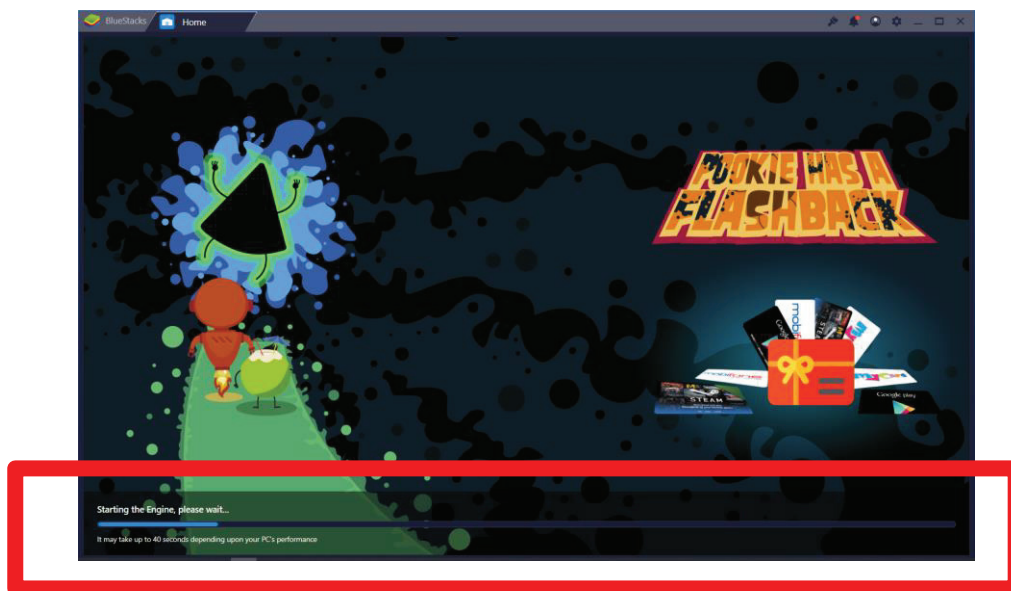
Odporúčané minimálne požiadavky na inštalovanie emulátora do počítača s OS Windows:

- OS Windows 10,
- procesor s podporou virtualizácie, aspoň dvojjadrový,
- RAM: 6 GB a vyššie,
- HDD: SSD,
- internetové pripojenie.

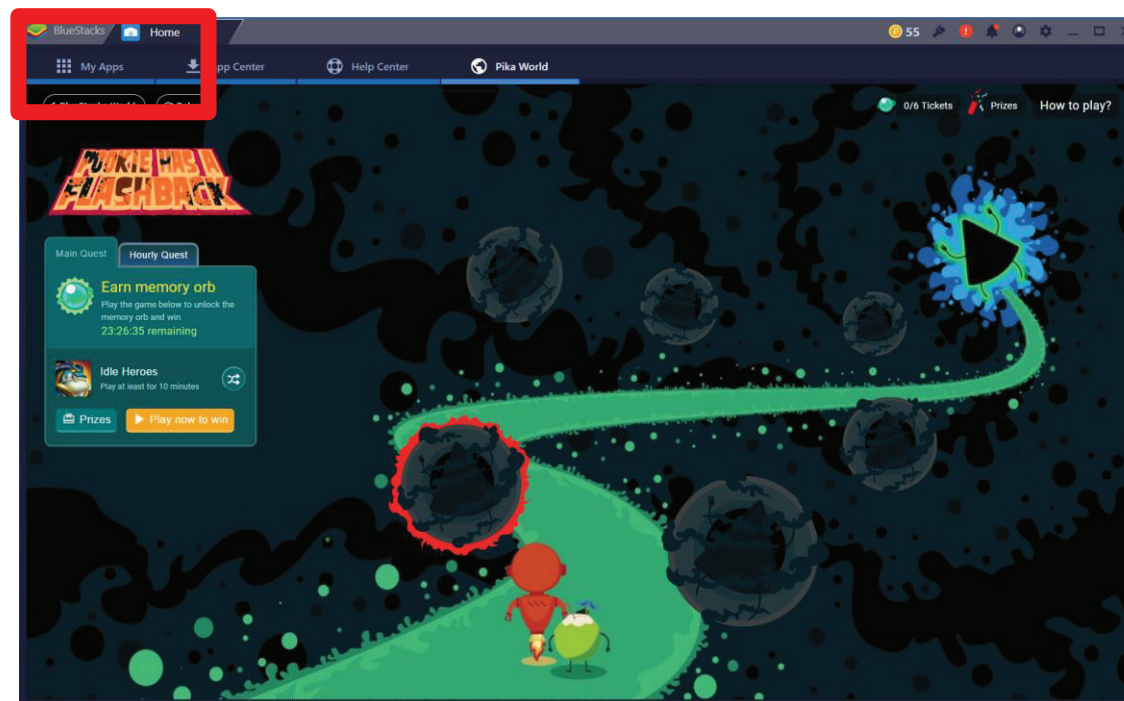
Emulátor je možné stiahnuť zo stránky <https://www.bluestacks.com/> po kliknutí na ikonu *Download BlueStacks for Windows*. Po stiahnutí emulátora je potrebné nainštalovať ho do počítača a následne spustiť. Proces inštalácie je rovnaký ako pri iných programoch (súhlasiť s podmienkami, vybrať miesto na uloženie do počítača).

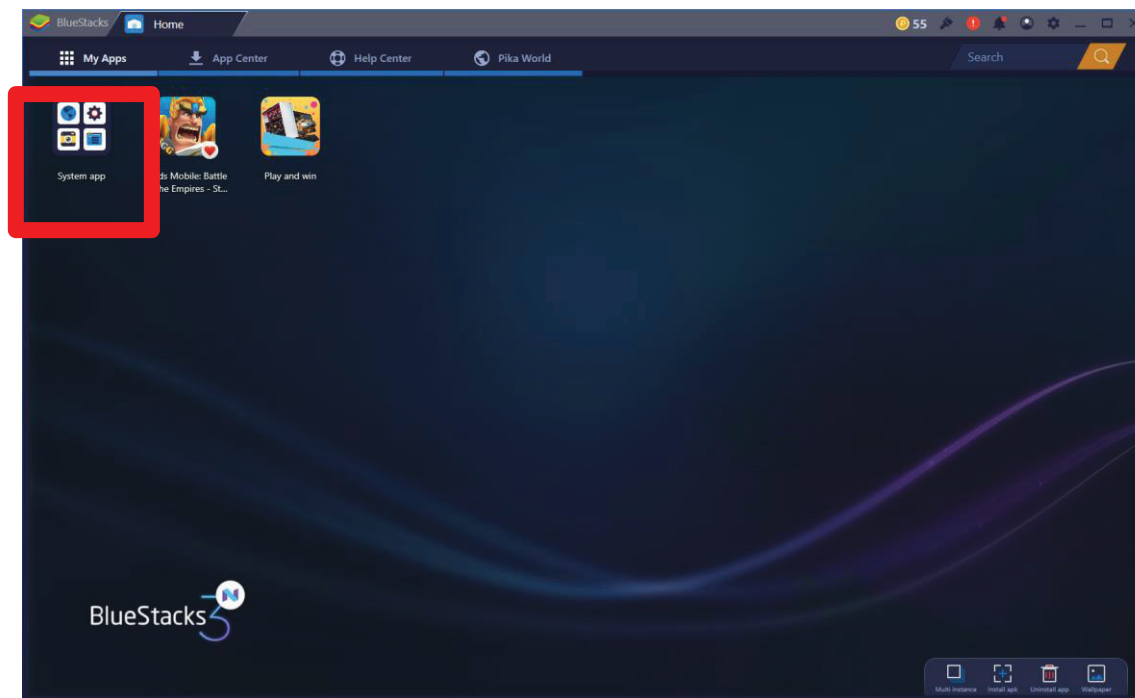
Po nainštalovaní programu, je potrebné ho spustiť a počkať, kým sa spustí (proces spustenia môže trvať dlhšie – záleží na výkone počítača, proces spúšťania je možné sledovať na *ProgressBare* dole).

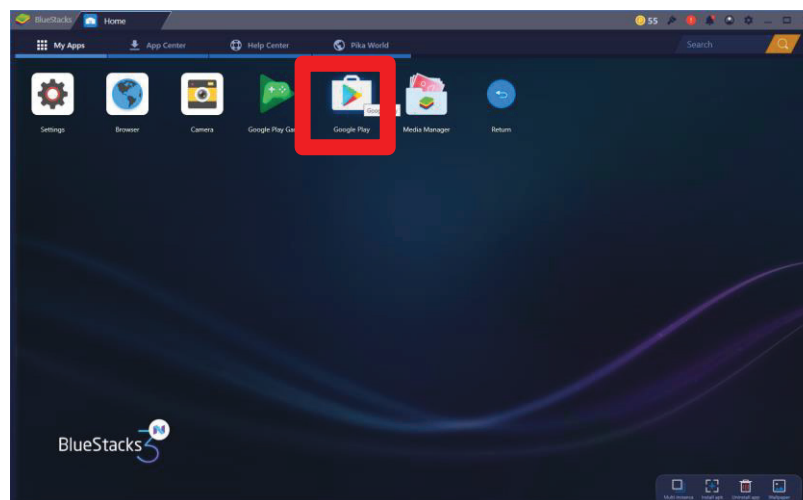
Po spustení emulátora kliknete na záložku *My apps* (záložka hore).

Z ponuky vyberiete možnosť *System app*:

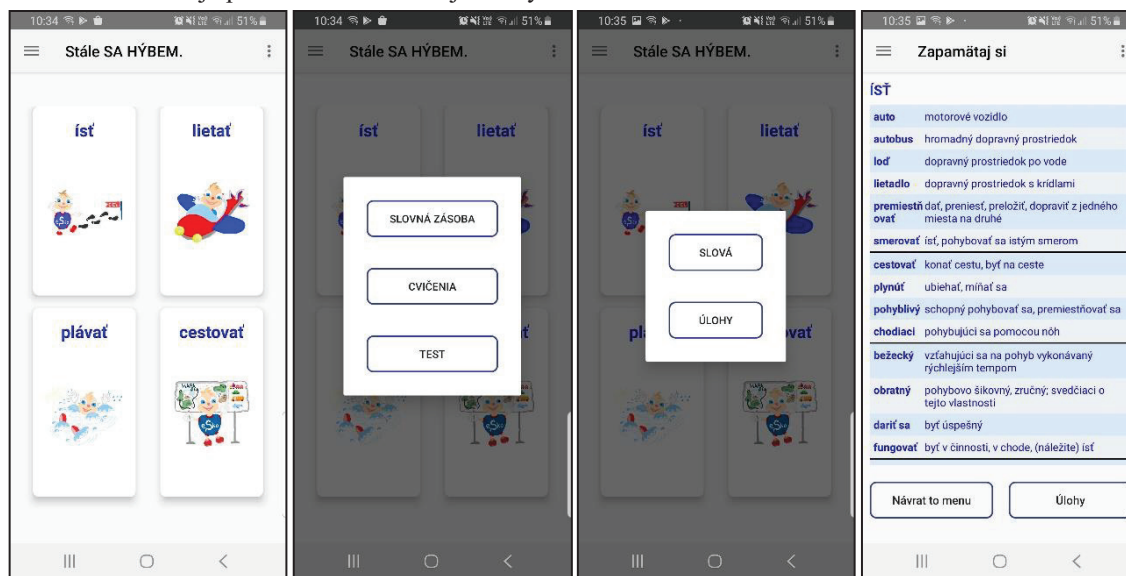
V *System app* vyberiete obchod *Google Play*.

V obchode *Google Play* postupujete rovnako ako pri inštalovaní do mobilného zariadenia. Upozornenie: v emulátore nastavíte vaše *Google ID* (napr. gmail účet), ktoré musíte nastaviť po prvom spustení obchodu *Google Play* rovnako ako pri mobilnom zariadení, keď kúpite nový mobilný telefón/tablet.

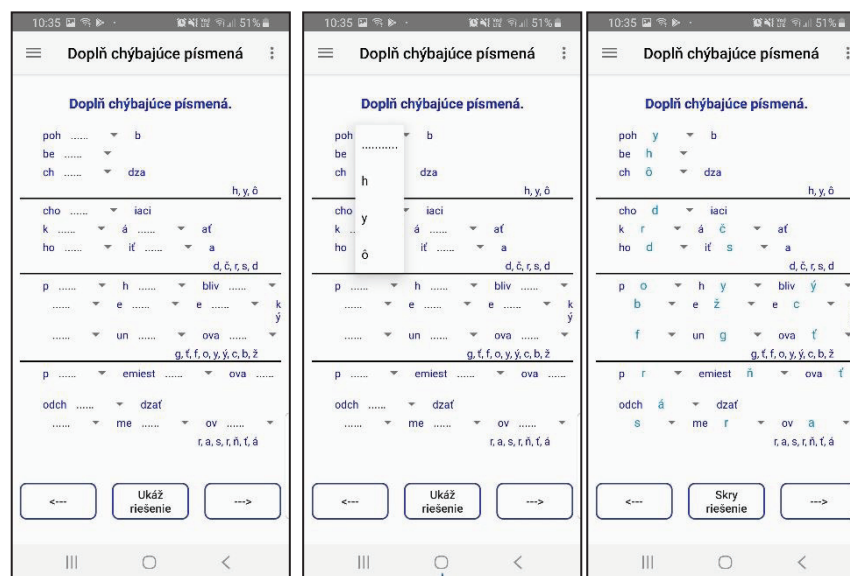
(Inštruktáž spracoval Patrik Voštinár.)

Príloha B Prílohu tvoria všetky časti zaradené k slovesu *ísť*, ktoré je súčasťou ponuky *Stále sa HÝBEM*. (obrázok 1). Na obrázku 2 je celková ponuka k slovesu, obrázok 3 znázorňuje ponuku v rámci *Slovnej zásoby*. Obrázok 4 obsahuje prezentovanie slovnej zásoby.

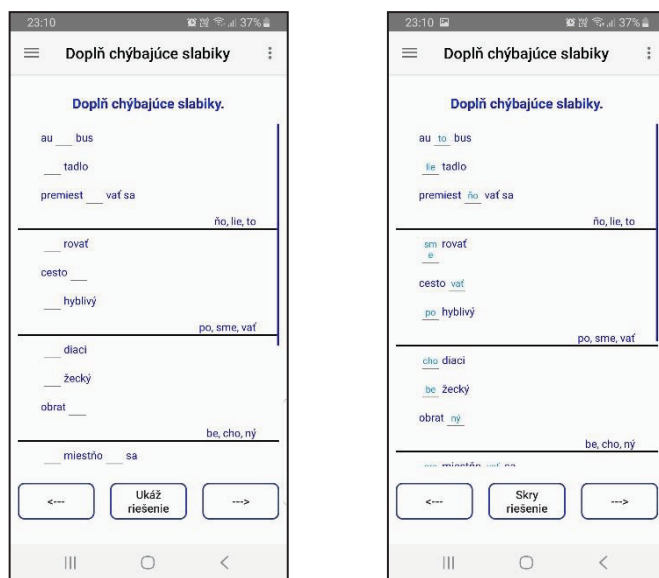
Obrázky 1 – 4

Obrázok 5 znázorňuje úlohu v rámci slovnej zásoby. Na obrázku 6 je rovnaké cvičenie s ponukou možností, obrázok 7 obsahuje zobrazenie správneho riešenia.

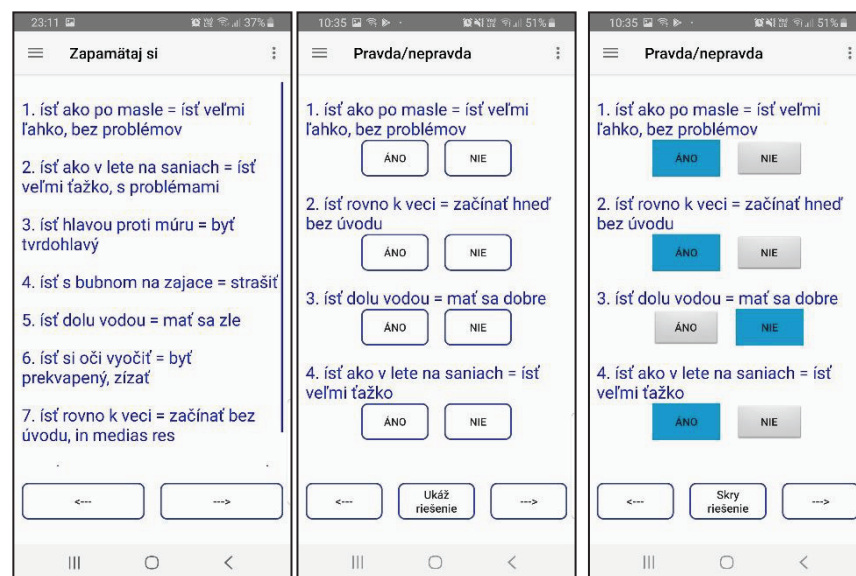
Obrázky 5 – 7

Na obrázkoch 8 – 9 sú úlohy z časti *Slovná zásoba* a správne riešenie.

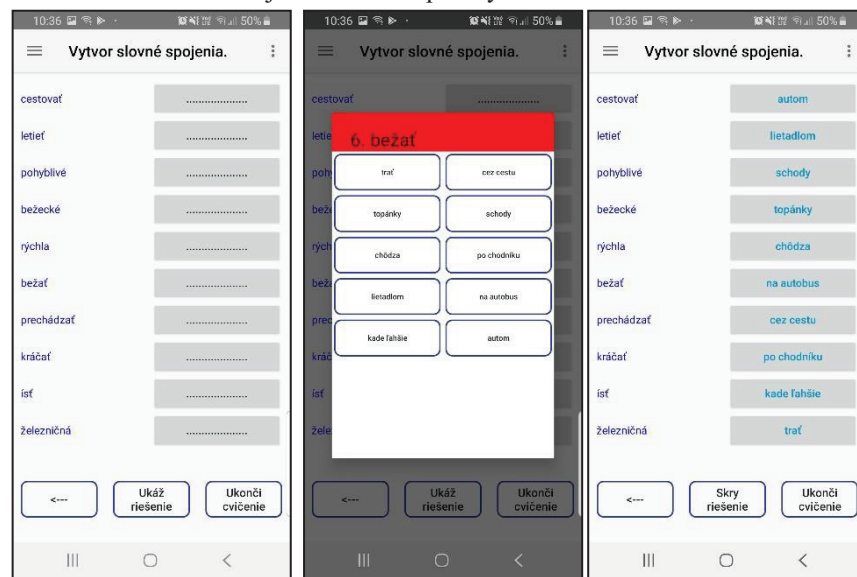
Obrázky 8 – 9

Obrázok 10 znázorňuje vysvetlenie frazém. Obrázky 11 – 12 obsahujú úlohy na precvičenie frazém spolu so zobrazením riešenia.

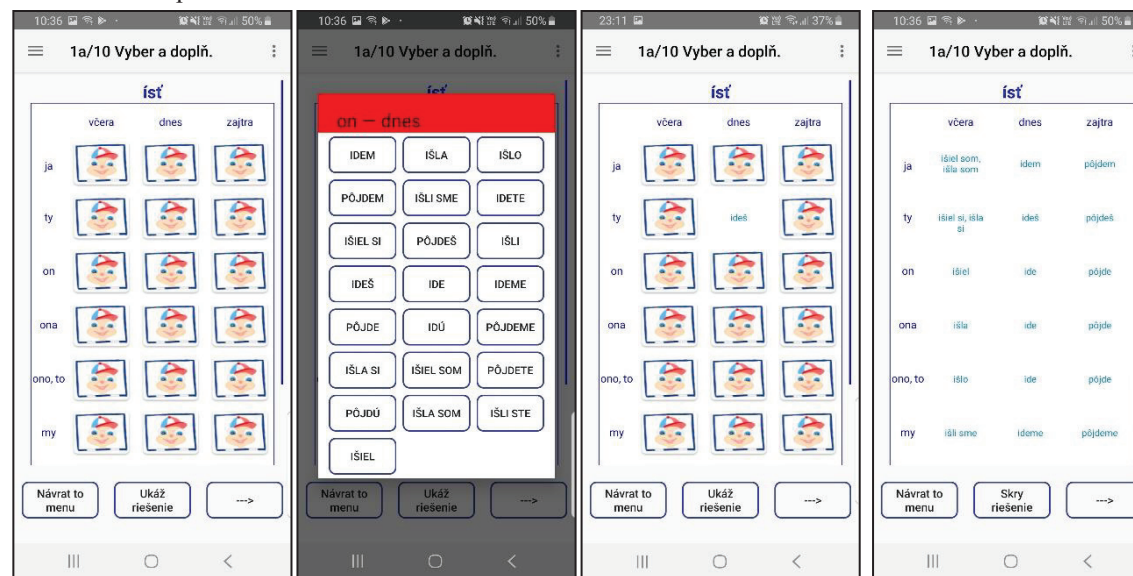
Obrázky 10 – 12

Na obrázkoch 13 – 15 je typ úlohy zameraný na precvičenie tvorby slovných spojení, zobrazenie panela s možnosťami a nasleduje obrázok so správnym riešením.

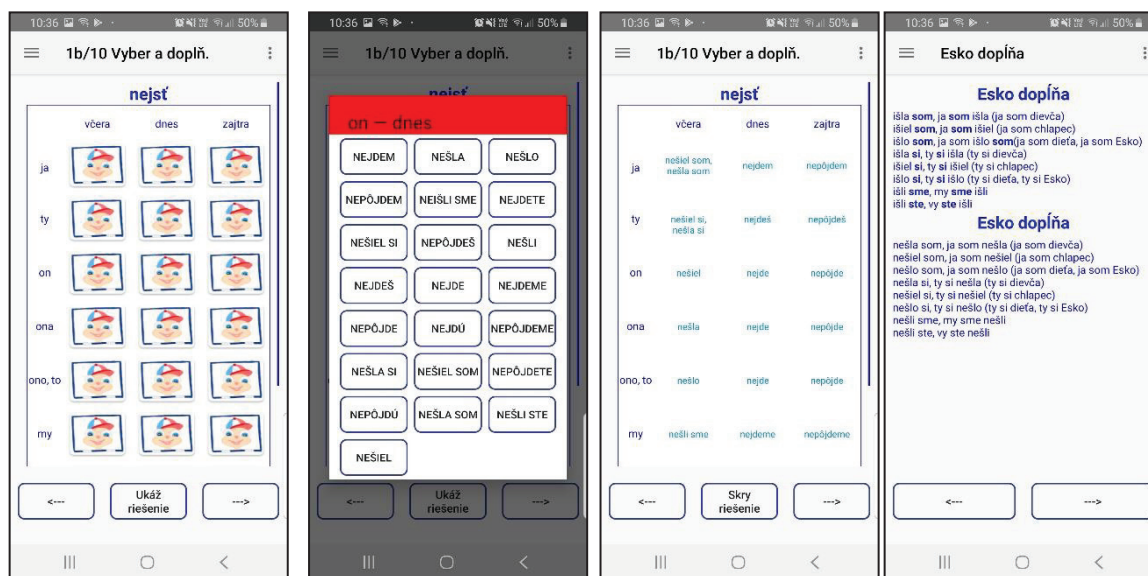
Obrázky 13 – 15

Obrázky 16 – 19 sú z časti *Cvičenia*, začiatok je zameraný na slovesnú paradigmu, na obrázku 17 sú možnosti, ktoré sa zobrazia po kliknutí na obrázok Eska, obrázok 18 obsahuje ukážku jedného doplneného tvaru a na obrázku 19 sú správne riešenia.

Obrázky 16 – 19

Na obrázkoch 20 – 22 je záporný tvar slovesa nejst'. Obrázok 23 obsahuje príklady upozorňujúce na zmenu slovosledu.

Obrázky 20 – 23

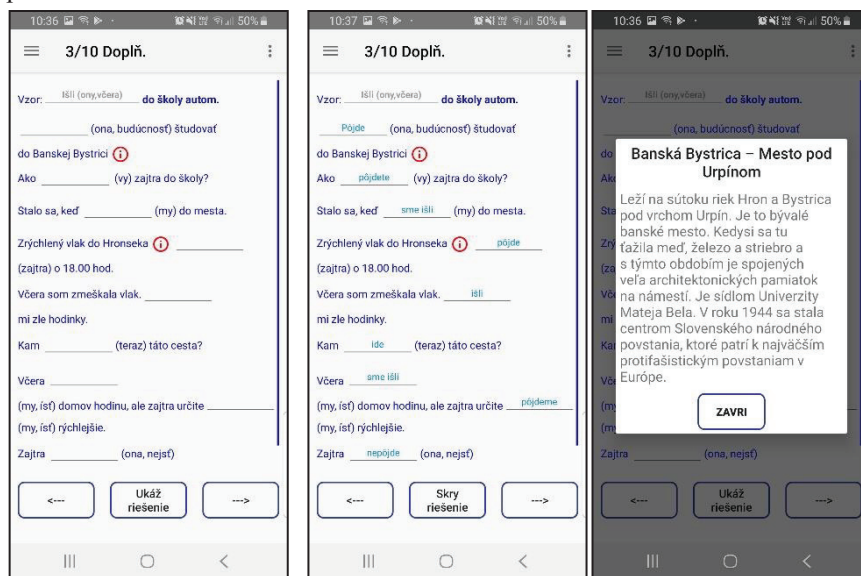
Druhé cvičenie je zamerané za precvičenie paradigmy slovesa typom cvičenia *vyber a napíš*.

The application interface displays a verb paradigm exercise titled "2/10 Vyber a napíš." (Choose and write). It includes a list of verb forms: idem, išla, išlo, pôjdem, išli sme, idete, išiel, išiel si, pôjdeš, išli, ideš, ide, ideme, pôjde, idú, pôjdeme, išla si, išiel som, pôjdete, pôjdu, išla som, išli ste, ja som išla, ja som išiel, ty si išla, ty si išiel, my sme išli, vy ste išli. Below this is a sample sentence: "Vzor: ja včera: ja som išla, išla som; ja som išiel, išiel som". The exercise consists of ten rows, each with a subject and a time reference, followed by a blank line for the answer. The bottom of the screen features three buttons: "<---", "Ukáž riešenie", and "--->".

Subject	Time Reference	Answer
ja	zajtra	pôjdem
ty	dnes	ideš
on	včera	išiel
my	dnes	ideme
vy	včera	išli ste
ony	dnes	idú
vy	zajtra	pôjdete
my	včera	išli sme

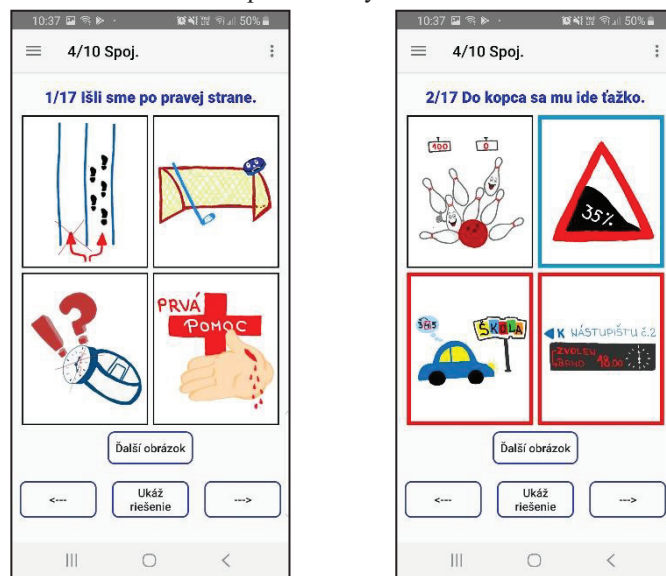
Obrázky 24 – 25

Tretie cvičenie obsahuje vety a úlohu je doplniť správny tvar verba. Nie sú poskytnuté možnosti. Na obrázkoch 26 a 27 sú slová, ktoré majú pri sebe znak *i*, čo je upozornenie na kulturému. Obrázok 28 ukazuje, čo sa zobrazí po kliknutí na *i* v krúžku.

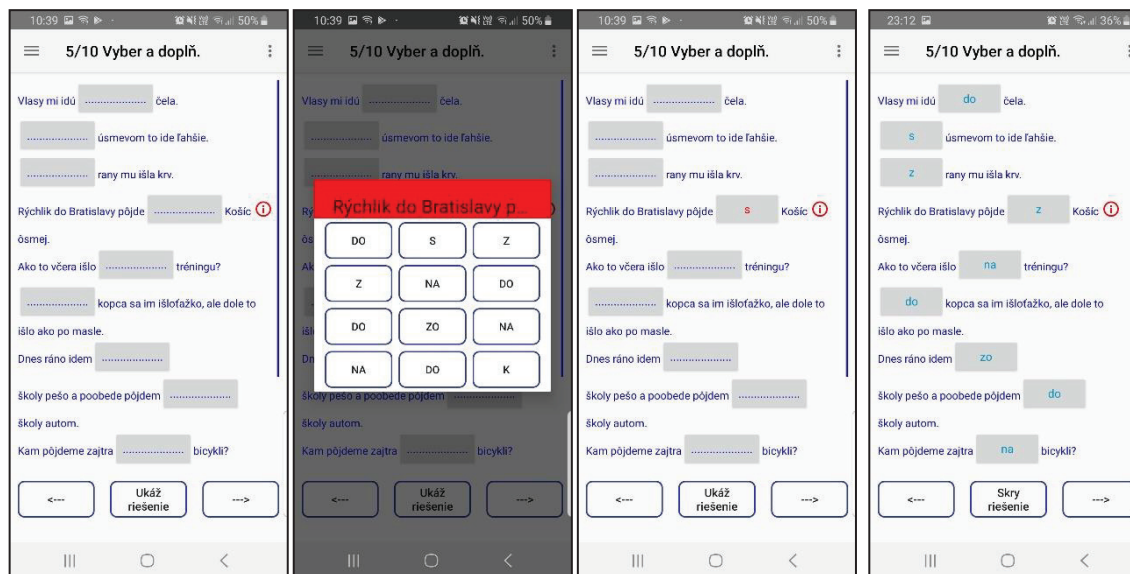
Obrázky 26 – 28

Štvrté cvičenie je zamerané na upevnenie významu niektorých viet a frazém. Obrázok 30 znázorňuje, ako sa označia dobré a zlé odpovede – vyfarbením obdĺžnika červenou alebo modrou farbou.

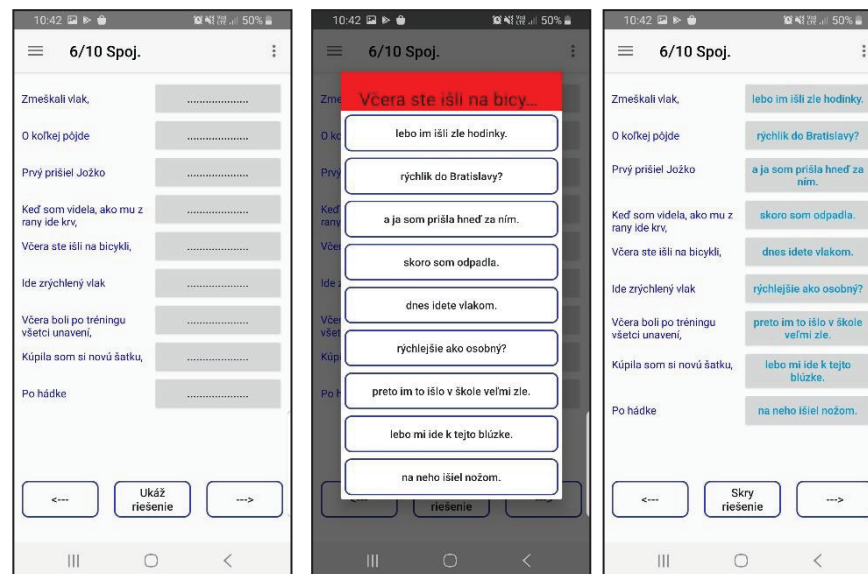
Obrázky 29 – 30

Cieľom piateho cvičenia je upozorniť na používanie vhodnej predložky.

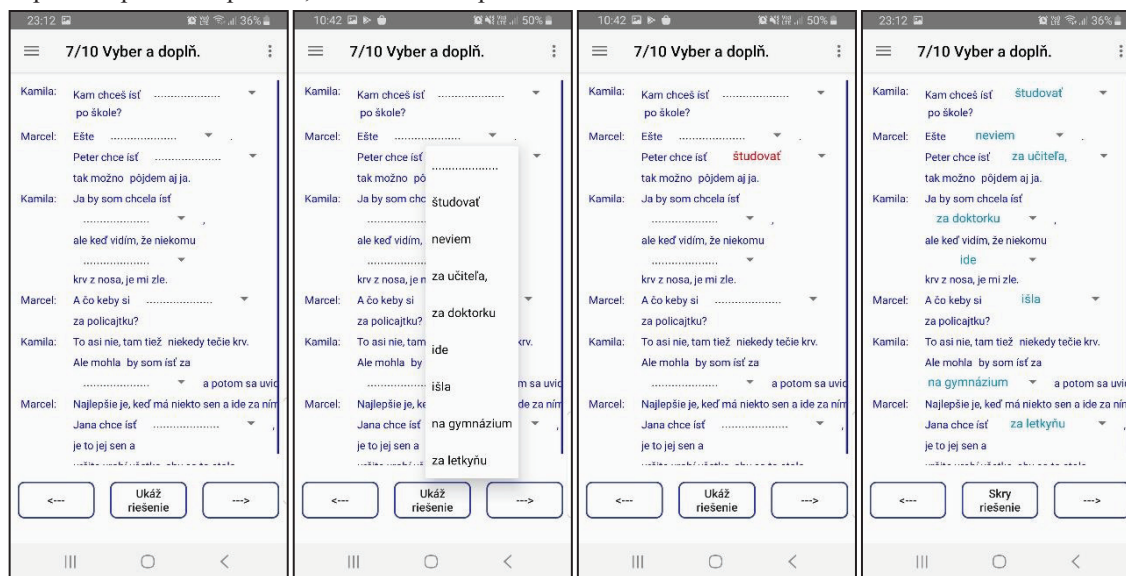
Obrázky 31 – 34

V šiestom cvičení sa tvoria vety spojením dvoch častí.

Obrázky 35 – 37

V siedmom cvičení je sloveso použité v kontexte – v dialógu. Úlohou je vybrať z možností najvhodnejšiu. Obrázok 39 znázorňuje poskytnuté možnosti, na obrázku 40 je jedno doplnené slovo a obrázok 41 obsahuje doplnené správne odpovede, ktoré sa ukážu po kliknutí na odkaz dole *Ukáž riešenie*.

Obrázky 38 – 41

Cvičenie osem tvorí dialóg a úlohou je doplniť vhodné slovo bez poskytnutých možností. V deviatom cvičení je tiež dialóg, ale na spetrenie je použitý iný typ úlohy.

The screenshots show a mobile app interface for a dialogue completion exercise. The dialogue is between a mother (Mama) and her children (Peter, Vzor, Otec). The exercise is divided into two parts: 8/10 and 9/10. The first three screenshots show the same dialogue with different words filled in the blanks. The fourth screenshot shows the same dialogue with different options for the blanks.

8/10 Dopln.

Vzor: Včera sme odišli z _____ domu _____ skoro.

Otec: Kam pôjdeme zajtra na _____ (výlet)?

Peter: Kam by si chcel ísť?

Otec: Niekam do _____ (mesto), kdeje v _____ (človek/ludia).

Peter: A ja chcem ísť do _____ (hory).

Mama: Ale ja k _____ (voda). V _____ (hory) sme boli minulý vikend.

(my, isť) na túru a potom ma boleli nohy celý deň.

Peter: A pri _____ (jazero) sme boli nedávno.

Voda bola studená a vôbec sa nedalo plávať.

Mama: Dobré, tak mesto. Navrhujem _____ (Banská Bystrica).

8/10 Dopln.

Vzor: Včera sme odišli z _____ domu _____ skoro.

Otec: Kam pôjdeme zajtra na _____ (výlet)?

Peter: Kam by si chcel ísť?

Otec: Niekam do _____ (mesto), kdeje v _____ (človek/ludia).

Peter: A ja chcem ísť do _____ (hory).

Mama: Ale ja k _____ (voda). V _____ (hory) sme boli minulý vikend.

(my, isť) na túru a potom ma boleli nohy celý deň.

Peter: A pri _____ (jazero) sme boli nedávno.

Voda bola studená a vôbec sa nedalo plávať.

Mama: Dobré, tak mesto. Navrhujem _____ (Banská Bystrica).

9/10 Dopln.

Kaderník: Čo dnes robíme?

Esko: Nevie.

☐ Vlasý mi idú do čela a chcel by som iný účes.

☐ Idem do školy a nechce sa mi.

Kaderník: Áno.

☐ Myslím si, že tento účes ti ide k tvári, ale ak sa necítiš dobre, zmeníme to.

☐ Myslím si, že tento účes nám ide k tvári, ale ak sa necítiš dobre, zmeníš to.

Esko: Mám jeden tip na obrázku.

☐ Čo povie, išlo by mi to?

☐ Myslite si, že toto by mu išlo?

Kaderník: No, je to trochu zvláštne, ofina je trochu dlhá, takže vlasý by ti znova išli do čela.

Esko: Máte pravdu, ale počul som, že tento rok... idú krátke vlasý vzhadu a na bokoch a dlhá

9/10 Dopln.

Kaderník: Čo dnes robíme?

Esko: Nevie.

☒ Vlasý mi idú do čela a chcel by som iný účes.

☐ Idem do školy a nechce sa mi.

Kaderník: Áno.

☒ Myslím si, že tento účes ti ide k tvári, ale ak sa necítiš dobre, zmeníme to.

☐ Myslím si, že tento účes nám ide k tvári, ale ak sa necítiš dobre, zmeníš to.

Esko: Mám jeden tip na obrázku.

☒ Čo povie, išlo by mi to?

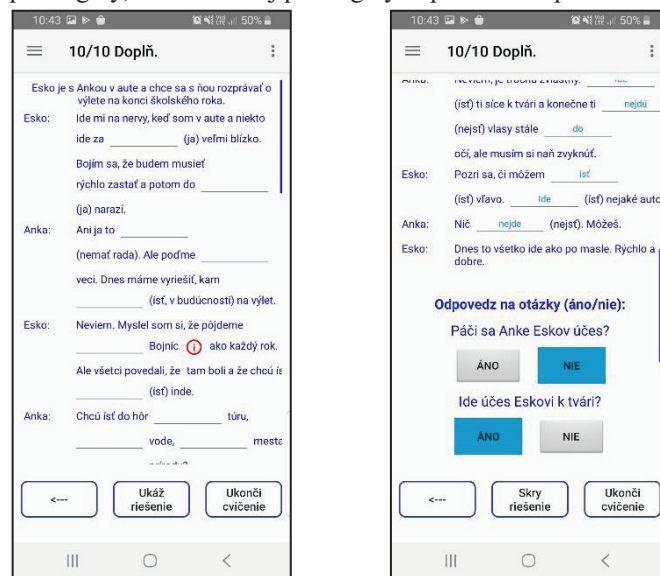
☐ Myslite si, že toto by mu išlo?

Kaderník: No, je to trochu zvláštne, ofina je trochu dlhá, takže vlasý by ti znova išli do čela.

Esko: Máte pravdu, ale počul som, že tento rok... idú krátke vlasý vzhadu a na bokoch a dlhá

Obrázky 42 – 45

Posledné cvičenie má dialogický charakter a je zamerané na precvičenie rôznych javov, napr. slovesnej paradigmy, substantívnej paradigmy či používania predložiek. Záver tvoria otázky na porozumenie textu.

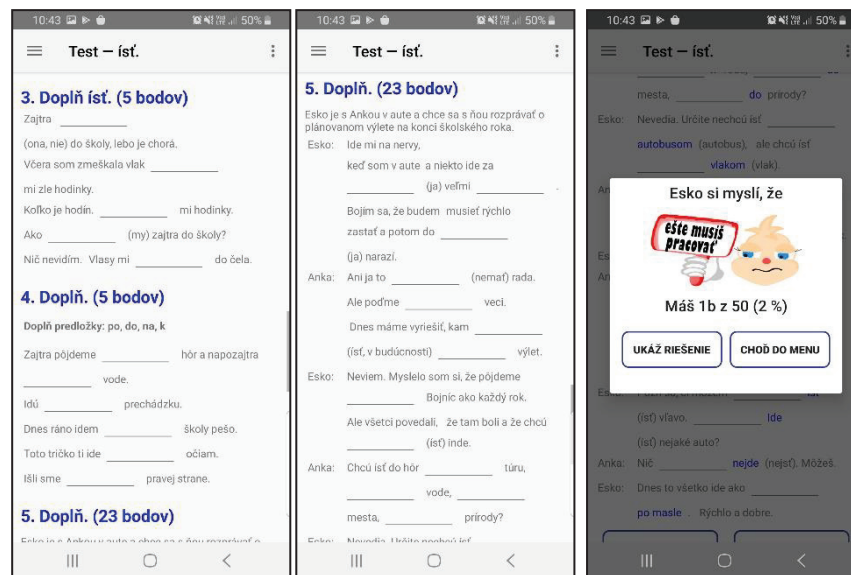
Obrázky 46 – 47

Testová časť obsahuje 5 cvičení a je v nej možné získať 50 bodov. Cvičenia v teste sú kombináciou všetkých predchádzajúcich úloh z časti *Slovná zásoba* a *Cvičenia*. Na záver Esko spočíta body a napíše slovné hodnotenie (obrázok 53).

The image displays three sequential screenshots of a mobile application interface for a grammar test. Each screen has a status bar at the top showing the time as 10:43 and battery level at 50%.

- First Screenshot:** The title bar reads "Test – ísť.". Below it, the section "1. Vyber a doplň. (9 bodov)" is shown. It contains five sub-sections, each with two radio button options:
 - Cestujeme:** autá / autom, lietadla / bicykle
 - Pohyblivé:** chodníkmi / schody, autobuse / ľudia
 - Bežecké:** topánky / čizmi, topánka / teniska
 - Rýchla:** autá / električky, chlapec / chôdza
 - Ide to:** dolu vodou / hore vodou, dolu voda / hore vody
 - Išlo to:** ako v lete na lyžiach / ako po masle
- Second Screenshot:** Similar to the first, but the option "autom" under "Cestujeme" is selected with a green dot.
- Third Screenshot:** The title bar still reads "Test – ísť.". The section "2. Vyber všetky správne možnosti. (8 bodov)" is shown. It contains five sub-sections, each with multiple checkbox options:
 - Ísť ja včera:** ja som išla, išiel som, som išla, sme išli, ja som išiel, ja išla som, som išiel ja, išla som
 - Ísť my zajtra:** pôjdu, pôjdeme, išli sme, budeme ísť
 - Ísť ona dnes:** pôjde, išla, ide, idú, som ide
 - Ísť vy zajtra:** budete ísť, pôjdete, sme pôjdete, pôjdu
 - Ísť ty včera nie:** nešiel si, si ty nešiel, nešla si, ty si nešiel, si nešla, ty si nešla
 - Ísť ony zajtra nie:** pôjdu, nepôjdu, niepôjdu, ne pôjdu, neidú

Obrázky 48 – 50

Obrázky 51 – 53

Príloha C Filmy ako prostriedok na rozvoj socio-kultúrnej kompetencie

Metódou vhodnou na uvedenie kultúrem je pozeranie slovenských filmov. Pri dobrom výbere filmu je možné zoznámiť učiacich nielen s filmom ako umeleckým dielom a s jeho tvorivým tímom, ale aj so spoločenským aj kultúrnym kontextom predstaveným vo filme. Verbálne prostriedky filmu slúžia ako ukážka reálnej komunikácie v rôznych komunikačných situáciách. Pozeranie filmu s cieľom mať estetický zážitok sa odlišuje od sledovania filmu s didaktickým cieľom. Lekcia s pozeraním filmu by mala obsahovať 3 časti: aktivity pred sledovaním, sledovanie filmu, aktivity po sledovaní filmu.

- Aktivity pred sledovaním filmu môžu obsahovať rozhovor o téme filmu, uvedenie autorského kolektívu filmu, oboznámenie s kontextom vzniku filmu a s významom filmu v slovenskom kontexte, uvedenie slovnej zásoby, prípadne iné motivačné cvičenia vychádzajúce z obsahu filmu.
- Sledovanie filmu: počas sledovania je vhodné zaradiť úlohy. Učiaci sa ich robia paralelne so sledovaním filmu.
- Aktivity po sledovaní filmu: bezprostredne môžeme zisťovať divácky zážitok a kontrolovať úlohy alebo interpretovať vybrané scény. Interpretácia vyučujúcej a učiacej osoby sa môže odlišovať aj vzhľadom na iný socio-kultúrny kontext. Je to dobrá príležitosť na vysvetlenie situácie v danej oblasti v našej krajine, prípadne na porovnanie s inou krajinou. Reakcie na film neposudzujeme, ale vnímame ich ako podnet na diskusiu. Snažíme sa nedávať otázky typu *Páčil sa vám film?*, pretože nie sú inšpiratívne pri diskusii. Podnetnejšie sa nám javia otázky: *Čo vás vo filme oslovilo. Pobúrilo vás niečo? Čo vás zaujalo?* a pod.

Poskytujeme návod na prácu s vybranými filmami.

- **Optimista (réžia: Dušan Trančík, 2008)**

Pred sledovaním

Prečítajte si text z obalu DVD:

Ľudovít (Lajoš) Winter (1870 – 1968)

„Dlho zamlčovaný príbeh Ľudovíta Wintera, vizionára a budovateľa moderných slovenských kúpeľov, je svedectvom, ako dokážu totalitné režimy zničiť jedinečný ľudský intelekt i pamäť národa. Podnikateľské aktivity tohto génia, ktoré mali predovšetkým charakter verejnej služby, viedli k prosperite a sláve Piešťan, malého kúpeľného mestečka na Považí. Film zobrazuje konflikt dvoch životných postojov na pozadí dobovej fresky 20. storočia. Spor správcu – Ľudovíta Wintera – s majiteľom kúpeľov – grófom Viliamom Erdödyom – s odstupom času možno charakterizovať ako stret konzervatívneho vzťahu k dedičstvu so slobodným podnikateľským duchom, ktorého možnosti zhatili dravé prúdy populistických diktatúr.“

Otázky:

Čo môžeme očakávať od filmu?

Viete niečo o piešťanských kúpeľoch?

Počas sledovania

Nájdite informácie podľa úloh/otázok:

Predstavte Ľudovíta Wintera.

Aká bola legenda o pávovi?
Kto vybudoval prvé kúpeľné zariadenia?
Ako sa Alexander Winter dostal do kúpeľov?
Ako sa Ľudovít stal správcom a aké boli jeho začiatky?
Aká bola idea tanečného salónu?
Kedy bol postavený kúpeľný palác? Aký bol? Prečo sa mu hostia vyhýbali?
Prečo Lajoš prestúpil na katolícku vieru? Opíšte osobné dôvody; opíšte politické dôvody.
Ako sa Winterovci starali o spoločenský život v kúpeľoch?
Čo/kto je symbolom kúpeľov?
Ako získal Winter hotel Royal a čo s ním urobil? Prečo?
O sa udialo v roku 1910?
Čo robil Winter cez vojnu?
Čo sa udialo v roku 1917?
Čo priniesol Winterovi koniec vojny?
Prečo Maďarov v kúpeľoch nahradili po vojne Česi?
Prečo sa Winter rozhodol urobiť v meste pri kúpeľoch kanalizáciu?
„Winter hral na všetky strany.“ – vysvetlite.
Prečo kúpele potrebovali vlastný most?
Aké bolo pravidlo chodenia po moste pre dedinčanov?
Čo vyvážali kúpele?
Čo sa udialo 14. 3. 1939?

Aká bola Winterova situácia?

Akú dohodu ponúkol Tiso?

Kde previezli Wintera a prečo? Čo sa mu stalo počas cesty?

Čo sa udialo počas Veľkej noci 1945?

Aký bol život L. Wintera po oslobodení?

Doplňte: Vo veku 95 rokov...

Po sledovaní

Odpovede na otázky/úlohy z filmu. Časť môže byť realizovaná formou diskusie v celej skupine alebo najprv v menších skupinkách (vo dvojiciach) a potom v celej skupine. Vhodné je niekoľkokrát meniť skupiny, napr. začať vo dvojici, potom zmeniť skupinu na štvoricu a následne komunikovať v celej skupine. Výhodou takéhoto postupu je to, že učiaci sa majú možnosť niekoľkokrát povedať alebo počuť odpovede a postupne ich dopĺňať.

Záverečnou úlohou je písanie textu. Návrhy názvu:

Predstavte Ľudovíta Wintera (Opis a charakteristika)

Ako sa historické udalosti odrazili vo vývine piešťanských kúpeľov? (Rozprávanie)

Napíšte krátky text propagujúci piešťanské kúpele.

- **Muzika (réžia: Juraj Nvota, 2007, na motívy poviedky slovenského spisovateľa Petra Pištanka))**

Pred sledovaním

Prečítajte si informácie o filme.

„Nedáľeko veľkého mesta, niekoľko krokov od hraníc s nepriateľskou kapitalistickou krajinou v zapadákov, z ktorého cesty nevedú nikam len späť, sa začína veselý a trochu čierny príbeh o chlapíkovi, ktorý dúfal, že hudba mu pomôže z kaluže, ale namiesto toho vyvára hudbu v blate. Bude to aj príbeh o jeho rovesníkoch, priateľoch, túžbach a snoch o slobode, ktorá bola v Československu na rozhraní sedemdesiatych a osemdesiatych rokov jednou z najvzácnejších, najlepšie strážených a najmenej dostupných hodnôt. Je to aj príbeh mladých ľudí, ktorí sa trápia s vlastnými životmi, s láskou, žiarlivosťou, pokušením. Narážajú na obmedzenia doby, v ktorej boli banány úzkym profilom a cesta za Západ nesplniteľný sen. Doby, v ktorej o všetkom rozhodovali členovia jedinej strany a v ktorej donášači informovali aj o tom, že kotolník hráva na saxofóne americkú muziku.

Jadrom príbehu troch muzikantov, ktorí sa rozhodnú dosiahnuť úspech a seberealizáciu v hudobnom šoubiznise je tragikomický osud nadaného mladého muža, ktorý si svoj talent a možnosti uvedomuje len okrajovo, no o to jednoduchšie a divokejšie sa zaplieta do deštruktívnych vzťahov, ktorých skutočný rozmer a dosah si len postupne uvedomuje. (Oficiálny text distribútora)“ (<https://www.csfd.cz/film/221364-muzika/prehled/>)

Úloha: Vysvetlite slová a slovné spojenia a ich význam v spoločenskom kontexte 80. rokov 20. storočia: zapadákov, nepriateľská kapitalistická krajina, čierny príbeh, ísť z kaluže do blata, banány boli úzkym profilom, donášač, spartakiáda, Pieseň práce, česť práci – pozdrav, agent ŠTB, kvalifikačné prehrávky, angažované piesne, korupcia, morálno-politický profil, ruskí vojaci

Prečítajte si subštandardné lexémy z filmu (význam lexém môže byť vysvetlený v tejto fáze hodiny alebo učitelia sa môžu k slovám počas sledovania filmu poznačiť situáciu, resp. význam):

gaťky, lizni si, privandrovalec, švihnutá, cirkusáci, dodrbali, obrábat', neslop, odúvaš sa, fasinger, nerýpte, brušká, helfnúť, čuráci, šibe ti, sranda, zadráva mu, mati, ekfovačka, zlatino, bumažka, ceknúť, cicina, dederónky, furt, klídek, mám slinu, mňa tiež suší, naštartovať sa, omacal, ožral sa, pomastiť (podplatiť), riadna kosa, skapať, šmitec.

Počas sledovania

1. Opravte výpovede. (Pred sledovaním filmu výpovede prečítame – najprv potichu a potom nahlas, ak je potrebné, vysvetlíme význam.)

- Pomôžem vám, pán učiteľ? Daj mi pokoj a nehovor mi to, to sa nehodí to tohto mesta.
- Keď mi chceš helfnúť, tak mi môžeš, ale hneď.
- Dačo tu pre teba mám.
- Šťastný človek, má hudobný sluch.
- Ved' už si tu, tak čo sa pýtaš?
- Som jej muž, tak snád' o tom viem.
- Všetko je počuť, mojej žene to vadí, hlavne to stonanie.
- Zaber tou motykou, hlbšie, hlbšie.
- Pripravil som ti taký malý rozpis na tento polrok.
- Na našej ulici bola vždy sloboda.
- Spln, pamätáš, nič.
- Nehovor mi mati, Mária, prečo si ma volala?
- Prečo ju strašíš tými strašnými ohavnosťami?

- Mne nie je do spevu, tak tu nebudeš hrať, počul si?
- Bud' pokuta päťsto korún, alebo ostríhať.
- Však to je dobre, keď muž žiarli. Ženy musíme neustále držať v strehu.
- Počúvaj, ako sa vyslovuje ten oný, ten džez?
- Ja by som ho dala vyšetriť, on nie je zdravý.
- Nerýpte už do nás.
- To si mám kvôli vám ľahnúť do hrobu, alebo čo?
- Martin, pod' dnu, dáš si s nami čaj.
- Dnes máš dennú?
- Tu píšu, že v Prahe zavreli nejakých hudobníkov.
- To som ja videla na vlastné oči.
- Viete sa orientovať podľa hviezd?
- Východ je vpravo a západ vľavo, je to divné, ale je to tak.
- A hviezdíčky sú duše detí, ktoré sa majú narodiť.
- V piatok ideme na svadbu.
- Nemám si čo dať na seba.
- Vyzerám v nich ako chudera.

2. Charakterizujte hlavného hrdinu. Aký je? Ako vyzerá? Čo robí? Aká je jeho rodina? Aké má záľuby?

3. Zapište si nové slová:

Po sledovaní

Vyjadrenie bezprostredného diváckeho zážitku. Rozhovor o filme, kontrola úloh.

Úlohy na písaný text:

Prečítajte si novelu Petra Pištanka Muzika (zbierka Mladý Dôňč, 1993). Porovnajte ju s filmom.

Opíšte život Martina Junca (Opis a rozprávanie)

Hranice v ľudoch a okolo ľudí (Úvaha na základe filmu Muzika)

Úloha na hovorený text:

Pripravte si úvodné slovo o filme Muzika, ktoré by mohlo byť prednesené v rámci festivalu slovenských filmov.

Natočte krátke video, v ktorom pozvete ľudí na sledovanie filmu Muzika.

- **Pokoj v duši (réžia: Vladimír Balko, 2009)**

Pred sledovaním

Rozhovor o Čiernom Balogu a Čiernohronskej železnici. Vysvetlenie špecifik regiónu v rámci Slovenska.

Vo filme je použitý subštandardný jazyk. (Lexémy vysvetlíme, ak je potrebné.)

Subštandardné, expresívne a vulgárne lexémy:

do riti, zasran, posrať sa z neho/z toho, honiť si, Hovniak – hovno, barák, seriem naňho, magor, hajzel, nekašli sa, nenažratý, ťažký kaliber, šuter, prachy, drbať – drbe ti, melón – jeden a pol melóna, robiť si zálusk, preklepnúť, bonzák

Počas sledovania

Odpovedzte:

Ako dlho Tóno – hlavný hrdina – nešoféroval? Ako dlho bol vo väzení?

Doplňte výpovede:

Trafil som ho knižkou o podvojnóm.....

Prečo len kamarát? Myslel som, že kamarát.

Nechceš ísť najskôr?

Platím. Každému po

Čo povieš? Ktorý z nich ma ?

Ten dom, to je

Deti nepatria do

Slivovicu si mi, dom si mi Aj ženu si mi obrábal?

A tej tvojej, že si stále tu?

Dlžím ti

Hodí nám tomesačne.

Ideš do?

Odsedel si si

Pekné drevo. Pekné. hniloba.

Ty nemáš pocit, že si mi dačo?

Zo sirupom, To sa tu teraz pije.?

Prosiš ho o?
(flinta – hovor. puška; pytlík)
Zásadoví, to sme Voľakedy sedel v krajskom výbore
Tie rokovania budú dosť
Malá mačka je, malý psík je
Sedel na kameni a z tých očí mu vytekali slzy.
Podľa teba je chlap iba ten, čo dokáže?
Kde sa tu dávajú?
(podpora v nezamestnanosti)
Predám vám poradie. Za, tak za
Červená hniloba, za kubík. Maximálne.
On povedal, že to mám odjakživa. Postaviť sa mi postaví, ale deti s tým neurobím. Tak koho je
.....
Ale niekoho si zober, aby si mal
A ďakujem, kamarát, máš to
Čo keby Tóno skúsil preklepnúť
Vieš, čo som sa naučil v kriminále? Že bonzáka je dovolené.

Vysvetlite:
nebude to malina, mať doma kukučku

Po sledovaní

Rozhovor o filme, kontrola úloh.

Úlohy na písaný text

Charakterizujte hlavného hrdinu (Opis)

Tónova životná tragédia (Úvaha)

- **Iné svety (dokumentárny film, réžia: Marko Škop, 2006)**

Pred sledovaním

V skupinách sa rozprávajte o týchto tematických okruhoch:

rozdiel medzi slovenskými regiónmi, ktoré ste navštívili; vaše skúsenosti s ľuďmi na Slovensku.

Počas sledovania

Doplňte informácie:

1. Ján Lazorík – Šarišan

Čo kritizuje? Čo sa mu nepáči na mladých ľuďoch?

2. Fedor Vico – Rusín

Prečo je pre neho Šariš najvýznamnejší?

Čo sa hovorí o Rusínoch (Rusnákoch)?

O čom sa rozprávajú chlapi v krčme?

- Ján – JRD – Čo videl pri pohľade z okna kedysi a čo vidí dnes?

Aké má pocity v súvislosti s budúcnosťou?

3. Latarína Hrehorčáková – Židovka

Koľko Židov je v Prešove?

Koľko ich bolo pred vojnou?

Aká je perspektíva bohoslužieb? Prečo?

- Ján – Čo hľadajú starší ľudia na fotografiách? Koho hľadá Ján?

4. Ignác – Róm

Aký má Ignác pocit na hrade?

Čo hovorí o osade?

Aký je vysnívavý život Rómov?

Ján – Ako komentuje Ján program v televízii?

5. Tóno Triščík – folklorista s manželkou

Sú spokojní? Prečo?

Aký má Tóno plat?

Aký je ich vysnívavý byt?

6. Stano Čorej – mladý muž

Čo hovorí o závisť?
Čo o Stanovi hovoria ľudia?
Aký je?

Stretnutie všetkých na hrade: Čo sa mení?

Po sledovaní

Rozhovor o filme, kontrola úloh.

Úloha na písaný text

Vyberte si jednu postavu a opíšte jej život, problémy, radosti (Rozprávanie a opis)

Úloha na hovorený text

Pre spolužiakov/spolužiačky, ktoré nevideli film, pripravte prestavenie a zhodnotenie filmu. Svoj hovorený text natočte. (S nahrávkou je vhodné pracovať počas výučby, môžeme ju počúvať, hodnotiť, opravovať atď.)

- **Veľký rešpekt (réžia a scenár: Viktor Csudai, 2008)**

Pred sledovaním

Prečítajte si texty o filme. (Práca v skupinách, po prečítaní sa vytvoria dvojice – jeden človek z jednej skupiny a druhý z druhej, reprodukuje prečítaný text. Následne je možné zloženie skupín meniť, zvyšovať počet osôb. Na záver prebieha predstavenie filmu v celej skupine.)

Ty čo dávaš? Akože, rešpekt, brácho

Zdá sa, že neduhy slovenských filmov zo súčasnosti sú preč. Veľký rešpekt je komediálny príbeh z Petržalky, ktorý má spád.

Recenzia/film Veľký rešpekt, SR, 2008, 77 min., premiéra v SR: 5. 3. 2009

Obavy sprevádzali už predpremiéru. Komédia pre mladých zo sídliska s hiphopovým slovníkom? No zbohom. Odrádzal aj trailer. Avízo na film, v ktorom sa hreší v každej scéne, je úzkostlivo nastrihané tak, aby neobsahovalo nadávky. Lenže koho potom presvedčí? Kolegov v našej redakcii trailer iba utvrdil v tom, že Veľký rešpekt musí byť filmová katastrofa.

Typy sú základom úspechu

Našťastie je všetko inak. Svieži a svižný film Viktora Csudaia je možno najväčším prekvapením minulého roka. Je to prekvapenie kostrbaté a plné chýb, pomer cena – výkon je však tým, čo berie dych. Film môže mať nízky (priam žiaden) rozpočet, môžu v ňom hrať prevažne neherci, predsa však môže byť nakrútený

tak, že sa medzi mnohomiliónovými súpermi nestratí. Uprostred debát, či je lepšie tancovať s komármi, alebo mať pokoj v duši, to znie trochu kacírsky. Ale nech.

O hiphope vlastne Veľký rešpekt nie je. Subkultúru, ktorá už dávno nie je menšinová, pripomínajú akurát kostýmy, pózy, čo hrdinovia strúhajú, a postava hiphopera Slinu, ktorý rapuje aj v občianskom živote. Presne vybrané typy sú základom úspechu. A hiphopová je aj hudba. Csudai si ňou pomáha možno až príliš, keď zakrýva hluché miesta príbehu.

Zato film hovorí o lúzroch. Jeden je samozvaný sídliskový macho, druhý nevie nikoho presvedčiť o tom, že nie je homosexuál. Je leto, oni sa potulujú medzi panelákmi. Balia babenky, a keď fajčia hustý matroš, ráno sa budia vypatlaní, povedal by priemerný dvadsiatnik z Petržalky.

Mat' odstup a zároveň rozumieť

Podstatné je, že komediálny príbeh má spád. Vystavaný je podľa žánrových pravidiel a citlivo narába s vedľajšími líniami deja, takže tie nerušia líniu hlavnú. Školou cibrené remeslo aj amaterizmus a improvizácia na kolene spolu môžu vychádzať, odkazuje nám Csudai a spol.

Chronické neduhy slovenských filmov zo súčasnosti sú, zdá sa, preč. Dost' bolo dynamických jázd naleštenou Bratislavou, čo majú liečiť komplex najmenšieho malomesta. Dost' bolo aj stokrát prevarených moralít. Doba je uponáhľaná, život povrchný – no a čo?

Petržalka, ako ju vidíme vo Veľkom rešpekte, je nevábné každodenná, akoby štáb nakrúcal dokument. Rovnako verný je slang, ktorý znie v dialógoch. Mat' odstup a zároveň ešte tinedžerom rozumieť môže len tridsiatnik. Csudai ten šťastný vek vystihol. A hoci slang zastará, film ako svedectvo po rokoch poteší aspoň jazykovedcov.

Potešiť by mal aj divákov. Na Gympl, českú komédiu z prostredia subkultúr, u nás ľudia do kina chodili. Koncom mesiaca však Veľký rešpekt bude musieť zabojovať. Do kín príde dokument o hiphoperoch Česká RAPublika. (Dostupné na: <http://kultura.sme.sk/c/4334610/ty-co-davas-akoze-respekt-bracho.html>)

Ó, mojej matky reč je krásota

Glosa/film

Ak si panelákové postavy delia svoje územie medzi pizzeriou a posilkou, mali by tomu prispôbiť aj svoj jazyk.

Nároky na slovenské filmy nekladieme v poslednom čase príliš vysoko. Ale nech už sú, aké sú, spája ich zvláštny fenomén – jazyk. Tí najhorší mafianski grázli rozprávajú írečito v duchu humoresiek neskoršieho (obrodeneckého) romantizmu a postavy len tak zametajú slovíčkami ako krucinál, hergot, sakra a dokelu. Akoby pouliční výtržníci deliaci si územie na pizzerie a posilky listovali v Slexe. Čírou náhodou.

Napísať uveriteľný dialóg znamená použiť uveriteľný jazyk. Decká panelákových osudov budú len ťažko vravieť ako postavy od Chalupku, ich slovná zásoba sa obmedzuje skôr na pár podstatných mien, ktorými sa dá povedať čokoľvek. Takto v princípe stála výzva pred filmom Veľký rešpekt – film o Petržalke je vlastne filmom o jej slangu. A to sa viac menej podarilo. Nech už je zvyšok tohto dielka akýkoľvek, postavy naozaj rozprávajú tak ako na ulici medzi panelákmi hovoríme. Ak si teda odmyslíme herecký afekt (azda) daný žánrom.

Komédia Veľký rešpekt mala byť autentickým filmom z Petržalky od mladých, o mladých a pre mladých. Nie je, ale reč (a hudba) je v ňom po dlhom čase uveriteľná.

Tomáš Prokopčák (Dostupné na: <https://kultura.sme.sk/c/4334610/ty-co-davas-akoze-respekt-bracho.html>)

Počas sledovania

Úlohy

- Opíšte rodiny, v ktorých vyrastajú hlavní hrdinovia. (neúplná rodina)
- Ako sa slangovo nazývajú členovia rodiny?
 - otec
 - mama
 - brat
 - sestra
- Charakterizujte hlavných hrdinov.
- Opíšte úvodnú scénu, v ktorej sa rozpráva Danko s Peťom. (Danka dáva Peťovi kopačky.)

Vo filme sú subštandardné lexémy (slang, vulgarizmy), subštandardná syntax a výslovnosť.

K časti replík, príp. k lexémam naznačte situáciu, v ktorej sa odohrávajú. Ak je to možné, napíšte neutrálny výraz.

Subštandardný výraz	Neutrálny výraz	Situácia
bukvica		
smradi feťacki		
zmrď s reťazou		
jak trpím, jak hovado		
buzerant		

máš to blbé		
šak mi psa nemáme		
truľo		
Ja nemôžem za to, že...		
To čo si to dovoluješ?		
To s kým sa ty bavíš?		
kentľavý sused		
Máte krámy alebo čo?		
vyzerám ako teplý		
Podľa mňa nevyzeráš jak teplý.		

neškrtol		
šukačka na jednu noc		
Dá si so mnou niekto prda?		
Nie je nad to zhulený si vyhoniť pri dobrom porne.		
Za 2 mesiace dáš dolu 12 kíľ.		
Neviem, ja sa o tú kundu nestarám.		
Príde za tebou nejaká jebačka.		

gajdoš vygajdaný		
A jakú si nabalil?		
má sto kilo a bavoráka		
Babanky letia na...		
hen je jaká pipenka		
Musíš jej to povedať natvrdo.		
Tak v poho, zbalíme nejakú pipenku.		
Čo kukáš, ty debil, drbnem ti jednu?		

si v pohode		
aj môjmu fotrovi je to jedno		
Ja sa ťa tiež nepýtam, komu fajčíš vtáka.		
Debil, sa z toho neposer.		
Nešla by si so mnou na drink?		
Čo ja tu robím v tej diere? Zlatá Prievizda.		
čurák		
nevadí, pretiahnem ťa zajtra		
ani moc ne		

to je v poho		
tak mi brnkni		
Čo si si konečne šuchol?		
Ty čo dávaš?		
Normálne sme si to rozdali do trojky.		
Mala si radšej držať hubu.		

Ti tu otyčkujem celý byt.		
Šak si nejaký čávo.		
že ju chcete obidvaja naložiť		
Segra ti bude vďačná.		
na mojom žúre		
hustý		
normálne mi lepilo		
mikina		
brácho		
Ja fakt môžem tú hudbu, čo robíš.		
kamoš		
si sa nám nejako rozbehol		
vie, čo je primák		

poznám zopár týpkov		
foter		

chľastať		
padáme		
aj vám zdrhol		
Kto tu je zvedavý na tie vaše oplzlosti?		
díky moc		
Nedáme ešte jedného vyrážaka?		
Čo sa chceš dnes znovu ožrať?		
Tak díky, kamo.		
Po tom trapase, čo som sa dogrcal, som ju musel presvedčiť, že nie som úplne na sračky.		
Nehovoril si, že ťa ten Slina minule na žúre balil?		
brašulo,... 2 litre		
Chceš kúpiť nejakú hovadinu		
také tri kilečká		

jej drbe z tej zdravej výživy		
Na čo potrebuješ tie prachy?		

Chcela si ísť na potrat?		
Aká je to kočka...		
Nemôžeš sa stále hrbat' v minulosti.		
založiť 10 litrov		
za päťku pre každého		

Po sledovaní

Rozhovor o filme, kontrola úloh.

Dej sa odohráva na sídlisku Petržalka. Nájdite na internete informácie o tomto sídlisku. Opýtajte sa vašich slovenských známych, čo vedia o Petržalke. Zistite, ktoré sú ďalšie známe sídliská na Slovensku. Zistené informácie spracujte písomne.

Poznámky:

Názov: Slovenčina na cestách (Učebnica didaktiky slovenčiny ako druhého jazyka)

Autorka: Mgr. Lujza Urbancová, PhD.

Recenzovali: prof. dr hab. Kazimierz Michalewski; Mgr. Anita Murgašová

Jazyková korektorka: Mgr. Lujza Urbancová, PhD.

Formát: tlačенá publikácia, e-publikácia (dostupná na: <https://publikacie.umb.sk/>)

Náklad: 150 kusov

Rozsah: 122 s., 3 AH

Rok vydania: 2019

Vydanie: prvé

Vydavateľ: Belianum. Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici

Edícia: Filozofická fakulta

Tlač: EQUILIBRIA, s. r. o.

ISBN 978-80-557-1644-2